

Historische winkelpuien Twijnstraat - puien, ondernemers erachter en hun overig nagelaten erfgoed

De
G
n
e
s
t
e
e
n
S

Gedeelte Twijnstraat
winkelstraat anno 1900

SteenGoed verschijnt tweemaal per jaar en is een uitgave van

Utrechts Monumenten Fonds

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht

030 - 2311761

info@umf.nu

www.umf.nu

 www.facebook.com/UtrechtsMonumentenfonds

NL68 TRIO 0254 7316 78

Steun onze werkzaamheden.

Met uw bijdrage steunt u de werkzaamheden van het Utrechts Monumentenfonds. U ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen, lezingen en/of excursies. De minimale bijdrage is € 27,50 per jaar en begunstigers voor het leven betalen € 450,- ineens. Draagt u onze monumenten een warm hart toe: een hogere bijdrage doneren mag natuurlijk altijd.

Als begunstiger van het UMF mag u de giften – onder bepaalde voorwaarden – aftrekken van de inkomstenbelasting. Omdat het UMF een ANBI-status heeft, is deze regeling van toepassing. Meer informatie hierover vindt u op <http://www.utrechtsmonumentenfonds.nl/content/begunstigers>

Alle nummers van SteenGoed zijn in te zien op:

<https://utrechtsmonumentenfonds.nl/erfgoed-in-beeld/#STEENGOED>

Colofon

Onderzoek en tekst: Ton Hoofst

Illustratie verantwoording:

- P.J. (Peter) Tekelenburg/Bureau Monumenten Utrecht: foto's winkelpuien 1986 (meeste ontleend aan het UDS);
- Ton Hoofst: foto's winkelpuien (cum annexis) 2021-2022;
- HUA-Beeldbank: alle afbeeldingen voor zover niet hierboven en -onder vermeld (vervaardigers anders dan HUA-fotograaf zijn in het afbeeldingsbijschrift vermeld; twee HUA-kaartjes, op pagina 18, zijn door Bert Poortman bewerkt);
- books.google.nl: afbeelding 18, pagina 7;
- catawiki.com: afbeelding 19, pagina 7;
- Utrechts(ch) Nieuwsblad (advertenties etc.): ontleend aan HUA;
- diverse overige kranten (advertenties etc.) ontleend aan Delpher.nl en Regionaal Archief Zuid-Utrecht (razu.nl);
- verzameling Frans Landzaat (via Peter Sprangers ontvangen): afbeelding 30, pagina 9 en afbeelding 31, pagina 10;
- Jean Penders/Documentatie.org: afbeelding 32, pagina 10 en afbeelding 191, pagina 48;
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Gerard Dukker: afbeelding 33, pagina 10;
- André Blom: afbeelding 34, pagina 10: © André Blom | www.andreblom.nl;
- HUA, via Dick Goosen ontvangen: afbeelding 47, pagina 15, afbeelding 100, pagina 30 en afbeelding 116, pagina 34;
- bron foto tot dusverre onbekend (foto via Historische Kring Tolsteeg-Hoograven ontvangen): afbeelding 54, pagina 19;
- Bert Poortman: huisnummerplattegronden Twijnstraat, afbeelding 58, pagina 20 en afbeelding 131, pagina 37;
- Peter Sprangers: afbeelding 78, pagina 26;
- Rosenberg Van Leusden Makelaars (website, brochure object rond 2019): afbeeldingen 82-84, pagina 27;
- Ridder koperslagers te Zwaag: afbeeldingen 88 en 89, pagina 28;
- verzameling Rob Jansen: afbeeldingen 106 en 107, pagina 32;
- Virginia Holocaust Museum (website): afbeelding 119, pagina 34;
- verzameling Erik de Geus: afbeelding 120, pagina 35;
- Google Street View: afbeelding 122, pagina 35 en afbeelding 226, pagina 56;
- Anita Pantus: afbeelding 151, pagina 40: © Fotografie Anita Pantus, Nijmegen;
- Utrechts Geveltekenfonds (website ugtf.nl): afbeelding 163, pagina 43;
- archief familie Oostveen (via Peter Sprangers ontvangen): afbeelding 179, pagina 45;
- diningcity.nl: afbeelding 180, pagina 45;
- albertheijnerfgoed.nl (foto door Studio Johan Weemhoff): afbeelding 198, pagina 50;
- USINE: afbeelding 200, pagina 50;
- Centraal Museum Utrecht: afbeelding 204, pagina 51;
- HUA-bouwdossiers: de bouwtekeningen. Een aantal HUA-bouwtekeningen is aan het UDS ontleend (en enkele van de bouwtekeningen zijn door Jeftha van der Elst bewerkt).

Opmaak en druk: Practicum Print Management, Soest.

ISSN: 1383-0279

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Winkelpuien: ontstaan, materialen ornamenten en aantrekkingskracht	6
Toegepaste materialen	8
3. Beeld bedrijvigheid Twijnstraat 1850-1950	14
Vrouwen, generaties en Duitsers	15
4. Winkelpuien en ander bedrijfscultureel erfgoed, even zijde	20
Twijnstraat 56.....	20
Twijnstraat 54.....	22
Twijnstraat 50.....	24
Twijnstraat 36.....	27
Twijnstraat 32.....	30
Twijnstraat 28.....	31
Twijnstraat 22.....	32
Twijnstraat 14.....	33
Kwestie wijziging Twijnstraat 4.....	35
Overzicht winkelpuien Twijnstraat even zijde met samenvatting.....	35
5. Winkelpuien en ander bedrijfscultureel erfgoed, oneven zijde	37
Twijnstraat 79.....	37
Twijnstraat 67.....	39
Twijnstraat 59.....	40
Twijnstraat 47.....	42
Twijnstraat 43.....	44
Twijnstraat 25.....	46
Twijnstraat 23.....	48
Twijnstraat 15.....	51
Twijnstraat 9.....	54
Twijnstraat 7.....	56
Twijnstraat 3.....	58
Overzicht winkelpuien Twijnstraat oneven zijde met samenvatting.....	60
Bronnen/literatuur	62
Dankwoord	64
Bijlage - Verdwenen winkelpuien-erfgoed	64

I. Inleiding

Graag breek ik een lans voor historische winkelpuien, in dit SteenGoed gaat het over die in de Utrechtse Twijnstraat. In een oude monumentale straat moet je vooral omhoog kijken om het mooiste te zien. In een winkelstraat kijken de meesten op ooghoogte, dat is logisch. In de Twijnstraat loont het om het mooie van de winkelpuien te willen zien. En voor het mooiste van deze puien moet je vaak nét boven ooghoogte kijken. Gezien mijn roots gaat het in dit SteenGoed over de straat waar ik opgroeide, ruim een kwart eeuw boven de winkel van m'n ouders woonde en waar ik nog graag regelmatig kom.

Winkelpui uit 1886 van m'n ouderlijk huis in de Twijnstraat, deze pui werd in 1934 door de huidige vervangen. Als de kredietcrisis van 2008 geen roet in het eten had gegooid, dan was een reconstructie van deze historische pui weer geplaatst (leest u er desgewenst SteenGoed-nummer 68 op na).

Het SteenGoed dat u nu leest, is bewust geen verhaal met allerlei termen op het gebied van architectuur van winkelpuien. Waar het hout snijdt, werp ik licht op de achtergrond van de architectuur. Waar het onvermijdbaar is om jargon te gebruiken, worden architectuur-termen toegelicht. Foto's en tekeningen moeten het meeste zeggen.

Naast beschrijvingen en 'plaatjes' van winkelpuien heb ik verhaald over de ondernemers achter de geselecteerde puien. Mijn voorgevoel dat je meer van de puien begrijpt en meer ziet als je weet wie erachter zat, werd bevestigd. Via Adresboeken Utrecht onderzocht ik welke winkeliers vanaf circa 1850 op de bewuste adressen gevestigd waren en wat hun nering was. Doorgaans waren zij eigenaar van het pand en vroegen de vergunningen aan om de winkelpuien te plaatsen. Hun handel of ambacht bepaalde nogal eens het gezicht van onderdelen van de pui. Verder bleek er nog genoeg ander bijzonders rond hen te vinden en vertellen, ook via 'plaatjes'. Negentien winkelpuien, geplaatst tussen 1850 en 1909, selecteerde ik voor dit SteenGoed. Dat historische winkelpuien ook 'unique selling points' zijn, leest u in het volgende hoofdstuk.

De ondertitel van deze SteenGoed-editie staat naast de winkelpuien voor ander aan de adressen en ondernemer/winkeliers gerelateerd bedrijfscultureel erfgoed, zowel materieel als immaterieel. Materieel gaat het vooral om de monumentale pakhuizen die deze ondernemers vaak bij hun winkelpanden hebben laten bouwen of verbouwen. Immaterieel gaat het vooral om hun bedrijfsgeschiedenissen in woord en beeld, concreet in de betreffende Twijnstraat-panden. U treft tevens historisch reclamemateriaal zoals visitekaartjes en advertenties van hen aan, ook dát valt onder hun bedrijfscultureel erfgoed.

Oproep aan lezers. Graag breng ik nog meer uit over de bedrijvigheid in deze straat, van grofweg de periode 1850-1950. Ik roep mensen op om foto's van Twijnstraat-winkelpuien, zónder of mét mensen erbij (ondernemer/winkeliers, bedrijfschefs, personeel, klanten enzovoort), uit andere bronnen dan bijvoorbeeld de grote collectie van HUA te sturen. Deze foto's kunt u sturen naar: ajmhooft@ziggo.nl. Alvast hartelijk dank!

Details van de winkelpui van Twijnstraat 56. De aanvrager en bedenker van deze pui uit 1878 was grossier in wijnen. De versieringen maakten duidelijk in welke handel hij zat.

2. Winkelpuien: ontstaan, materialen ornamenten en aantrekkingskracht

Eerst iets over winkelpuien in zijn algemeenheid. Tot circa 1850 werd in de Twijnstraat en andere winkelstraten gewoon vanuit het voorste deel van de huizen verkocht. Winkels met winkelpuien zoals we die kennen, ontstonden daarna. Vanaf dat moment volgde snel het ene na het andere pand met deze transformatie.

Twijnstraat 60 (hoek Wijde Doelen) rond 1900, hier geen winkelpui maar nog verkoop vanuit het voorste deel van het huis. Een winkelpui vonden Dirk en later zijn zoon Jacob Das, die op dit adres hun wijd bekend staande Oranje-Grutterij runden, niet nodig. Jacob hield deze handelswijze vol en dat begrijp ik na het lezen van vele verhalen over deze bijzondere ondernemer en boeiende man. Alle andere ondernemer/winkeliers in de straat waren al decennia vóór die tijd op winkelpuien overgestapt, Jacobs zaak bleef tot circa 1925 als enige in de straat zonder winkelpui.

Enkele voorbeelden van winkelpuien, respectievelijk die van Twijnstraat 56 en 36. De kroonlijst (bovenste uitkragende lijst) van winkelpuien zijn in principe steeds geprofileerd en dienen als 'waterlijst', dus om water van de winkelpui als geheel af te houden en van houtgesneden consoles of kapitelen. Dat doel blijkt goed uit bovenstaande foto's.

Winkelpuien gaven winkeliers de mogelijkheid zich te onderscheiden. De producten konden op een aantrekkelijke manier in etalages gepresenteerd worden, via mooi etaleren werd de aandacht van voorbijgangers getrokken. Etalages werden groter omdat vanaf 1850 steeds grotere glasformaten geproduceerd konden worden.

De winkelpui werd op allerlei manieren versierd, de ene nog uitbundiger dan de andere. Bijzondere en aantrekkelijke gevelornamenten werden in de strijd geworpen om de gunst van de koper te winnen. De belangrijkste en meest voorkomende ornamenten waren consoles en kapitelen, maar koppen en kopjes werden ook geregeld in de Twijnstraat toegepast.

Om allerlei redenen liepen tussen 1850 en 1950 op eenzelfde moment verschillende bouwstijlen door elkaar, dit gold ook voor stijlen voor winkelpuien. Hoe wist je nu welke stijlen er mogelijk waren voor jouw winkelpui? Vaak zag een ondernemer/winkelier een voorbeeld in de buurt of zelfs de straat. In een straat als de Twijnstraat waren al snel veel voorbeelden, je ziet ook duidelijk winkelpuien in de straat die kennelijk als voorbeeld hebben gediend. Maar wat als niets je past wat je in de buurt of zelfs stad zag? Daar brachten allerlei modelboeken die vanaf 1845 uitkwamen, keuzemogelijkheden voor.

Afbeelding 18 en 19: voorbeelden van modelboeken voor (winkel)puien uit respectievelijk 1845 en 1897.

Als de stijl je niet zoveel uitmaakte dan was het handig dat er aardig wat handel was in tweedehands winkelpuien, dat scheelde ook weer mooi in de kosten.

Hier biedt architect Van Vogelpoel een vrijgekomen winkelpui aan, aanpassing ervan en verdere begeleiding is mogelijk. De architect woonde toen trouwens ruim vijf huizen in het verlengde van de Twijnstraat (op Oudegracht 376).

Er was lang veel handel in bestaande winkelpuien, zo blijkt uit tal van krantenartikelen. Ze werden ook vaak te koop gevraagd.

Door mijn onderzoek naar de vergunningaanvragers van de Twijnstraat-winkelpuien (plaatsing ervan werd vanaf 1853 vergunningplichtig) blijkt dat informatie over de betreffende ondernemer/winkeliers extra inzicht geeft in de toegepaste ornamenten en versieringen. U vindt deze informatie in de hoofdstukken over de geselecteerde winkelpuien en de ondernemer/winkeliers erachter. Ornamenten vallen het meest op, deze bestaan bij winkelpuien vooral uit consoles en kapitelen.

Voorbeelden van houtgesneden consoles, respectievelijk van Twijnstraat 23 en 67.

Consoles van winkelpuien dienen ter ondersteuning van de - altijd geprofileerde - 'waterlijst', deze lijst zorgt ervoor dat regenwater zoveel mogelijk van de winkelpui inclusief consoles en/of kapitelen afblijft. Deze zogenaamde kroonlijst bespaart zo flink op onderhoudskosten.

Kapitelen zijn sierlijke bekroningen, meestal van pilaren maar bij winkelpuien veelal van pilasters (dit zijn weinig uitspringende muurpijlers).

Voorbeelden van - zinken c.q. grotendeels zinken - kapitelen, respectievelijk van Twijnstraat 59 (ex) en van Twijnstraat 14. Zinken kapitelen komen (door de vervaardiging en/of vele verflagen) wat ruig over, zie het verschil met terracotta (dat meer verfijnd is) bij de winkelpui van Twijnstraat 14 in dit SteenGoed.

Toegepaste materialen

Links: één de mooiste hardstenen sierelementen die de Twijnstraat rijk was, hier de rechter van de twee. Het gaat om het in 1916 door architect A. de Wilde uit Gouda ontworpen en in 1985 gesloopte winkelpui-elementen van Twijnstraat 48. Midden en rechts: bewerkte natuurstenen winkelpuionderdelen Twijnstraat 14 en 28.

Het voor de winkelpuien en haar consoles en kapitelen in de Twijnstraat gebruikte materiaal is divers. Van oorsprong werd meestal hout toegepast en zijn versieringen dus houtgesneden, dat zie je nog in veel Twijnstraat-winkelpuien. Een aantal puien is met gietijzeren onderdelen uitgerust, het gaat dan om pilaren en kapitelen. Verder is in een aantal gevallen - ter vervanging van het oorspronkelijke materiaal - zink in kapitelen toegepast. Gietijzer en zink zijn minder onderhoudsgevoelig dan hout en dat was dus praktischer. Een nadeel van deze materialen is dat de versieringen meestal minder verfijnd zijn of inmiddels lijken (zie bij Twijnstraat 36 voor uitleg). Sierlijk bewerkt steen komt veelvuldig in de Twijnstraat voor maar is minder in het oog springend. Het gaat hier meestal om natuurstenen plinten en base-menten (sokkels).

Aan ornamenten van terracotta - simpel gezegd: gebakken klei - wordt in publica-ties over winkelpuien doorgaans weinig aandacht besteed. Een deel van de 'monu-mentenwereld' vond ornamenten van terracotta een niet-echt-toepassing omdat ze aan de geveldelen vastgeschroefd moesten worden. Een groot voordeel ervan was inzichtelijkheid en toename van versieringsmogelijkheden van gevels door ter-racotta-modellenboeken. Door deze boeken werden gevelversieringen populairder en vaak meer passend bij de eigenaar: keuzemogelijkheden stonden overzichtelijk bij elkaar. Een ander voordeel was dat door weersinvloeden verrotte ornamenten door nieuwe vervangen werden: beter niet-historisch dan ontbrekend. In de Twijn-straat had minimaal één winkelpui terracotta kapitelen, zie bij huisnummer 59. De betreffende ondernemer/winkelier verkocht porselein, aardewerk en glas, logisch dat hij door de grotere verfijndheid terracotta kapitelen liet toepassen. Een andere mooie terracotta-toepassing treft u bij Twijnstraat 9 aan.

In Utrecht zat de 'Utrechtsche Terra-Cotta-Fabriek', vanaf 1861 tot 1909 gevestigd aan het begin van de Amsterdamsestraatweg (hoek Berkstraat). Vanaf 1880 was er een terracotta-revival, er was ook een belangrijke dergelijke fabriek in Zeist. De 'Utrechtsche Terra-Cotta-Fabriek' had steeds rond de 30 'knechts' in dienst die producten vervaardigden in vijf productgroepen waaronder de groep consoles en kapitelen.

Afbeelding 30: plaat 6 van modellenboek uit 1869 van de 'Utrechtsche Terra-Cotta-Fabriek'. Een dergelijk modellenboek was ideaal om ornamenten te kiezen die optimaal pasten bij wat men wilde uitdrukken of uitdragen. Aanpassingen waren zelfs mogelijk als het nét niet was wat men wilde. Het mooie boek 'Biografie van de baksteen 1850-2000' (zie bij 'Bronnen/literatuur') is mijn aanrader waar het gaat om historisch gebruik van (alle vormen van) baksteen waaronder ook terracotta. Schrijver Ronald Stenvert bespreekt onder andere genoemde terracottafabrieken uit Utrecht en Zeist met hun producten.

Links afbeelding 31: detail uit bovenstaande plaat 6 met twee kapitelen voorzien van engelenkopjes inclusief vleugels.

Rechts afbeelding 32: terracotta-kapiteel met vrouwenkopje van de winkelpui van Springweg 72 uit 1877 anno 2008. Volgens de eigenaar van Springweg 72 waren deze kapitelen afkomstig van de 'Utrechtsche Terra-Cotta-Fabriek'. Sommige kopers van terracotta-ornamenten lieten deze in de aardekleur (situatie Springweg 72 anno 2008 en nu), de meesten lieten ze echter overschilderen. Dit laatste kwam de duurzaamheid ten goede.

Over niet-echt maar wel praktisch gesproken: kapitelen en consoles kun je tegenwoordig eventueel ook 3D laten printen in bijna alle materialen, de moderne techniek staat voor niets. Er zijn (Twijjnstraat-)winkelpuien waar deze ornamenten ontbreken en die hier een stuk aantrekkelijker van zouden worden, het kan veelal waarheidsgetrouw doordat er veel bouwtekeningen en foto's beschikbaar zijn. Er zijn doorgaans meerdere identieke ornamenten in de stad te vinden, u treft enkele voorbeelden aan in dit SteenGoed. Dit is trouwens puur mijn eigen idee, het is wel verplicht af te stemmen met de afdeling Erfgoed van de gemeente.

Winkelpuien zijn - als onderdeel van een monumentaal pand - 'monumenten van geschiedenis en kunst', zo wordt het officieel genoemd. Het element 'geschiedenis' hierin duidt op het ontstaan winkelpuien (vanaf 1850) en dat ondernemer/winkeliers er toen iets mee wilden bereiken en vaak ook iets mee wilden uitdrukken (wereldlijk of religieus). Het element 'kunst' in de uitdrukking duidt op bouwkunst (architectuur): bouwstijlen met expressievormen en versieringen die bij een bepaalde tijd passen. Feitelijk zijn de winkelpuien uit verschillende perioden bij elkaar een soort openluchtmuseum. Geldt bij monumenten in zijn algemeenheid dat je vooral omhoog moet kijken, bij veel van de winkelpuien in de Twijnstraat zie je de mooiste onderdelen als je - iets - omhoog kijkt. Dat winkelpuien op zich monumenten van geschiedenis en - beeldende - kunst zijn, wordt u via deze SteenGoed-editie duidelijk.

De winkelpui is in Nederlandse binnensteden bijna altijd het jongste bouwonderdeel van een pand. Deze pui was (en is) het meest in het oog springende deel van de voor-gevel en de ondernemer/winkeliers wilden klanten ermee aanspreken. Dat werd bereikt door een aantrekkelijk 'raamwerk' en versieringen die 'bij de tijd' waren.

Links afbeelding 33: foto uit 1966 van Twijnstraat 53 en belendingen. Dit is het mooiste voorbeeld van een winkelpui die duidelijk jonger is dan de rest van de voorgevel: de voorgevel is van 1743 terwijl de winkelpui van 1933 is.

Rechts afbeelding 34: de winkelpui by night. De winkelpui is niet in dit SteenGoed opgenomen maar zeker interessant, vooral door het bijzondere glas-in-lood. Bij de heropening van de winkel door banketbakker H. Goes in 1933 werd in het UN over de moderne winkelpui met dit kunstige glas gesproken, maar ook over het 'fijngetinte natuursteen' (inmiddels verdwenen) en het 'bronswerk'.

Er is veel over winkelpuien in algemene zin onderzocht en er zijn heel veel Utrechtse winkelpuien gedetailleerd beschreven. Mijn onderzoek naar de aanvragers van die puien en het nadrukkelijk beschouwen van de details ervan, levert boeiende extra inzichten op over de puien. Dat voegt een extra dimensie toe aan de van de meeste winkelpuien reeds aanwezige beschrijvingen.

Twijnstraat 3 was in 1986 één van de 21 in de Twijnstraat geïnventariseerde winkelpuien.

De historische winkelpuien van de Twijnstraat (en overige Utrechtse winkelstraten) zijn zoals gezegd uitgebreid gedocumenteerd en genieten bescherming. Ze zijn onder andere beschreven en gefotografeerd via twee inventarisaties van de gemeente Utrecht in 1986 en 2009. De inventarisatie van 1986 is door Peter Tekelenburg uitgevoerd en mondde in 1987 uit in zijn doctoraalscriptie 'Winkelpuien in de binnenstad van Utrecht, 1850-1910'. De opdracht tot inventarisatie in 1986 was een eerste grote concrete gemeentelijke uiting van waardering voor de historische winkelpui in Utrecht. In de Twijnstraat documenteerde Peter 21 winkelpuien.

De inventarisatie van winkelpuien in 2009 is uitgevoerd door Marieke Lenferink en leidde tot haar masterscriptie 'De historische winkelpui in Utrecht, 1850-2010. Ontwikkeling, betekenis en huidig beleid'. Marieke inventariseerde 34 winkelpuien in de Twijnstraat. De inventarisatie van 2009 leverde dus met 34 stuks al meer gedocumenteerde bijzondere historische winkelpuien in de Twijnstraat op dan die van 1986. Dat wil trouwens niet zeggen dat de overige 28 winkelpuien in de straat historisch niet interessant zijn. Door het ontstaan van portieken (vanaf vooral de jaren vijftig van de vorige eeuw) en door andere marketingtechnische maar ook bedrijfseconomische aanpassingen zijn vaak meerdere grote ingrepen op de oorspronkelijke historische winkelpuien uitgevoerd. Portieken ontstonden om potentiële klanten naar binnen te lokken: zo stond men droog bij regen en kon men meer artikelen in de extra ontstane etalage zien. Om deze op zich historische ontwikkeling en de nogal eens mooie glas-in-loodramen die vanaf circa de dertiger jaren van de vorige eeuw zijn aangebracht (zie vooral Twijnstraat 53) zijn deze winkelpuien ook te koesteren, let maar eens op de details. Er zijn ook voorbeelden in de straat te zien waar je kunt spreken van verrommeling en zelfs complete vermindering van de historische puien. Soms gaat het zover dat je over een soort skihut kunt spreken (leuk in Oostenrijk maar dat is dáár). Gelukkig zijn er ook voorbeelden van het 'omgekeerde proces': het terugbrengen van de oude situatie.

Een voorbeeld van het 'omgekeerde proces' bij Twijnstraat 15, links in 1974 en rechts de situatie vanaf circa 1990.

Minder vergaand maar duidelijk een teken van waardering van het bijzondere van de winkelpuien is het opknappen of het goed in de verf houden ervan. Gelukkig zien diverse ondernemer/winkeliers in de Twijnstraat dat de historische puien - in een goede conditie - 'unique selling points' zijn. Dat dit werkelijk zo is, werd in diverse onderzoeken aangetoond (zie bijvoorbeeld de eerder vermelde masterscriptie van Marieke Lenferink).

Een voorbeeld van opknappen van een winkelpui, hier van Twijnstraat 9. Links de situatie in 1986, de smederij die de ruimte vanaf 1915 gebruikte, is kort hiervoor vertrokken. Ernaast de huidige situatie zoals deze vanaf de negentiger jaren is. Rechts een foto van één van de vier mooie consoles van de pui.

Ook na 2010 heeft de gemeente acties uitgevoerd om een nóg scherper beeld van de winkelpuien te krijgen en bescherming te realiseren. Ondanks de bescherming wordt een winkelpui nog wel eens geweld aangedaan als gevolg van marketingtechnisch of bedrijfseconomisch belang. Een voorbeeld van de eerste categorie is Twijnstraat 4, zie het hoofdstuk over de even huisnummers. Daarnaast speelt, zoals altijd de wens om 'met de tijd mee te gaan' maar dit is in feite erg kortzichtig. Eerder gaf ik al aan dat historische winkelpuien in een goede conditie 'unique selling points' zijn.

Een mooi voorbeeld van terugbrengen van de oude situatie elders in de stad, Lijnmarkt 45. Links de situatie in 1983 en rechts die in 1995. Zie ook welk verschil schilderen kan maken! Hulde aan Theo en Yvonne Poort die dit totale kunststukje hebben neergezet. En aan alle andere mensen in de stad die inmiddels een dergelijke waardevolle transformatie tot stand hebben gebracht!

In 2021 riepen de Utrechtse fracties van PvdA, GroenLinks, D66 en PVV het college van B&W op om een subsidieregeling in te stellen teneinde eigenaren van monumentale winkelpuien te stimuleren deze in de oorspronkelijke staat terug te brengen. Een goed idee dacht ik: heel veel Nederlandse steden en gemeenten zijn Utrecht hierin al voorgegaan. Ik noem zo maar een gevarieerd aantal gemeenten: Almelo, Apeldoorn, Den Bosch, Haaksbergen, Haarlem, Hengelo, Hilversum, Leiden, Meppel, Nijmegen, Ommen, Rheden, Schiedam, Velsen, Wassenaar, Weert, Zeist en Zwolle. Dit is geen uitputtende opsomming van gemeenten met een gevel- of puienfonds. Verder wordt in de provincie Utrecht vanuit enkele gemeenteraden gelobbyd om een dergelijk fonds in te stellen, bijvoorbeeld in Vianen. Het Utrechtse college van B&W heeft vooralsnog besloten om geen gevelfonds in te stellen, een gemiste kans om panden en straten te verfraaien en historische stadsbeleving te vergroten. College: er moet écht een tandje bij om het aantal eyecatchers op dit punt uit te breiden!

In Dordrecht is nog een mooi initiatief dat het vermelden waard is. De Vereniging Oud-Dordrecht heeft de Dordtse Puienprijs ter beloning van een geslaagde gevelrestauratie in het leven geroepen. Een vakjury én inwoners van Dordrecht kiezen beide een winnaar uit genomineerde panden. De verkiezingen worden om het jaar gehouden, de laatste prijzen werden in 2021 uitgereikt.

Speciale uitgave in verband met de Dordtse Puienprijs 2019.

Terug naar Utrecht en de straat waar dit SteenGoed over gaat. In 2015 werd in ‘Vrij Nederland’ geschreven: “Veel winkelstraten in Nederland kwijnen weg, maar de Twijnstraat is springlevend. Wie je ook spreekt, bezitters van een luxe koopappartement of een gerenoveerd pakhuis annex grachtenpand, kamerbewoners, nieuwe of oude ondernemers, winkelende Utrechtse of toeristen, iedereen heeft warme gevoelens bij de duizend jaar oude winkelstraat aan het einde van de Utrechtse Oudegracht. De mix van eigentijdse gespecialiseerde zaakjes en ouderwetse familiebedrijven, de monumentale gevels, de bruine cafés en de lunchrooms, de veegacties en de buurtborrels, het Louis Hartlooper filmhuis: ze dragen allemaal bij aan de levendige, charmante sfeer.”

Winkels in de Twijnstraat kunnen in de nabije toekomst een nóg grotere belangstelling tegemoet zien. Dat is het gevolg van de verwachte groei van de Utrechtse bevolking als geheel maar ook van die van de directe omgeving en aanpalende wijken, het populairder worden van het Vaartserijnstation en de aanstaande autoknip bij het Ledig Erf. De gemeente schrijft bij de herinrichting van de Oosten- en Westerkade in 2022: “... zijn deze twee straten belangrijk geworden door de komst van station en parkeergarage Vaartserijn, de Uithoflijn en de ontwikkeling van Rotsoord.” De aantrekkelijkheid van de winkels in de Twijnstraat kan verder vergroot worden door het herstellen en in goede staat houden van de historische winkelpuien, zoals gezegd - naast bijzonder en mooi - ‘unique selling points’. Met dit SteenGoed hoop ik daar iets aan bij te kunnen dragen.

3. Beeld bedrijvigheid Twijnstraat 1850-1950

Het beeld dat de meesten van de zaken in de Twijnstraat hebben is dat er altijd vooral handelszaken gevestigd waren. Dat komt voort uit hoe ze het zich herinneren en/of zoals ze het per nu kennen. De straat bleek zeker over de door mij onderzochte periode van circa 1850-1950 een ander beeld te geven. Het onderzoek ging over alle ongeveer 60 panden in de straat. Veel van de zaken betroffen winkels en dergelijke die voorzagen in eerste levensbehoeften maar zeker ook meer dan dat. Naast handelszaken waren er ambachtspanden, kleinschalige fabrikanten en enkele afwijkende bestemmingen. Iets meer over deze drie categorieën van zaken en de afwijkende bestemmingen in de alinea's hierna.

Rond 1900 zat in iets meer dan de helft van de panden een handelszaak. Er waren toen bijvoorbeeld vier winkels in koloniale waren en net zoveel manufacturenwinkels. Verder twee schoenhandels maar bijvoorbeeld ook een thee- en een ijzerhandelaar, zie concrete voorbeelden in dit SteenGoed. De meest opvallende ondernemer/winkelier in de genoemde periode dreef trouwens een doodskistenhandel.

In ongeveer 40% van de panden zaten rond het jaar 1900 ambachtlieden met winkel waaronder kleer-, schoen-, meubel- en horlogemakers, koperslagers maar eerder ook zadelmakers en een klompenmaker. Meer 'gewoon' waren de in die tijd ruimschoots voorkomende ambachtlieden als bakkers en slagers. Diverse ambachtlieden komen in dit SteenGoed aan bod.

Vleeshouwers/slagers Schouten, van 1895-1956 op Twijnstraat 52 (nu slagerij Van Vuuren), foto van rond 1900. Op de winkelruiten is te lezen: Rund-, kalfs- en varkensslagerij. De hammen en dergelijke hangen hier in de etalages.

Een derde categorie vormde kleinschalige fabrikanten, zij zaten in zo'n kleine 10% van de panden. Zo waren er in genoemde periode enkele sigarenfabrikanten en twee fietsenfabriekjes, alle met winkel aan huis (zie in dit SteenGoed), een rijtuig- en beddenfabrikant en een penmaker.

Clare Lennart (pseudoniem van Clara Klaver, een populaire Utrechtse auteur in de 20ste eeuw) woonde een tijdlang in de buurt van de Twijnstraat. Naar aanleiding van een publicatie over beroepen en bedrijven in Utrecht per 1864 overpeinsde zij een eeuw nadien onder andere: "Hoe graag zou ik boodschappen doen in het Utrecht van honderd jaar terug! Met al die ambachten in de stad moet er een soort van rustige bedrijvigheid heerst hebben, een geklop, gehamer, gesnor, geklepper. Geuren van hout, verf, mest (al die stalhouders en rijtuigen!), van vers gebakken brood, van leer moeten de stad vervuld hebben." Voeg daar hoeftgetrappel van paarden en ratelende karrenwielen aan toe en je hebt aardig wat zintuigen in de sfeer van 150 jaar geleden gebracht.

Rijwiel- en beddenfabriek rond 1905 naast elkaar op Twijnstraat 2 bij het eind van de Oudegracht. Vanaf rond 1925 zat ook nog een fietsenfabriekje op Twijnstraat 7. Handkarren zag je vaak in beelden rond 1900. Auto's waren toen nog een grote zeldzaamheid (anno 1900 waren er in heel Nederland slechts 100 auto's geregistreerd).

Tijdens mijn onderzoek bleken er naast een paar koffiehuisen nog diverse afwijkende bestemmingen van panden in de Twijnstraat te zijn. Zo was er een school, een leesbibliotheek, een postkantoor en een zusterhuis, een enkel voorbeeld komt in dit SteenGoed aan bod. Hoe het in de periode gedurende acht eeuwen vóór de onderzochte periode zat, is een apart - moeilijk - onderzoek waard. Zeker is dat de situatie anno nú anders is dan in de periode 1850-1950. Toen, maar ook in de periode dat ik er opgroeide (ik was de zoon van een 'middenstander' en woonde er een kwart eeuw vanaf 1960) was er meer diversiteit aan zaken en dergelijke dan nú. Het is goed om je te realiseren dat het 'beeld' van een winkelstraat - steeds - verandert. U zult dat regelmatig denken als u de verhalen over de ondernemer/winkeliers verderop leest, natuurlijk ook omdat de tijd anders was.

Beeld van Twijnstraat 73 en hoger - tot aan de Tolsteegbarrière - in 1925 (de foto is, door E.A. van Blitz en Zn, vast buiten winkelopeningstijden gemaakt). In de 20ste eeuw verloren Twijnstraat 69-77 op verschillende momenten hun historische winkelpuien. M'n ouderlijk huis op nummer 65 verloor zijn 19de-eeuwse pui helaas ook, zo beschreef ik in SteenGoed nr. 68. Van de rij winkels vanaf de Tolsteegbarrière tot aan de Wijde Watersteeg, acht stuks, hebben nog slechts twee hun oorspronkelijke historische winkelpui. De twee resterende puien van dit straatdeel worden in dit SteenGoed behandeld.

De afgerond 60 panden in de Twijnstraat werden vanaf 1850 bijna alle voorzien van winkelpuien, vanaf 1853 werden bouwvergunningen verplicht. De oudste in dit SteenGoed behandelde winkelpui is van rond 1850.

Vrouwen, generaties en Duitsers

Vrouwen hielpen vaak mee in de onderneming en/of winkel. Dat zal eeuwen ervóór ook het geval geweest zijn en is duidelijk anders anno nu. Dat ze hun mannetje stonden, bleek me regelmatig als hun man overleed. Vaak werden zij dan tot wel tientallen jaren de ondernemer/winkelier/ambachtsvrouw. U zult diverse voorbeelden aantreffen.

Afbeelding 47: visitekaartje van Weduwe E. Waanders, Twijnstraat 32, circa 1870 (uit 'collectie Bernard Martens van Vliet').

Verder bleek uit het onderzoek dat ambachten en winkels vaak tot wel vier generaties (en in een enkel geval tot 150 jaar) voortgezet werden. Dit verschijnsel komt nu nog zelden voor. Van deze opvolging, doorgaans van vader op zoon, treft u voorbeelden in dit SteenGoed aan.

Duitsers vestigden zich in de 19de eeuw ook als ondernemer/winkeliers in de Twijnstraat. Zij veranderden met hun winkels het stadsbeeld in Nederland, zo ook in Utrecht. In de binnenstad weliswaar meer dan in de Twijnstraat (denk bijvoorbeeld aan Dreesmann, Brenninkmeijer en Cloppenburg) maar ook hier vervulden ze toen een voorbeeldrol. Duitsers en de industrialisatie zorgden voor aantrekkelijker winkels op de punten van een uitgebreider assortiment, constante kwaliteit van producten, lagere vaste prijzen gecombineerd met niet meer hoeven afdingen. Voor het historische onderzoek van Marlou Schrover over de invloed van Duitsers op het Nederlandse winkellandschap verwijst ik naar het hoofdstuk Bronnen/literatuur. In dit SteenGoed treft u voorbeelden van Duitse ondernemer/winkeliers in de Twijnstraat aan.

De Twijnstraat was al sinds de 10de eeuw een druk ambachts- en handelscentrum van een oorspronkelijk vóórstedelijke nederzetting aan een Rijnbocht (meer hierover vindt u in SteenGoed nr. 68). Eeuwenlang vond de aan- en afvoer vooral via schepen plaats en waren er pakhuizen aan de Twijnstraat aan de Werf.

Het water Oudegracht achter de Twijnstraat, nog steeds (grofweg) het tracé van de genoemde Rijnbocht, hier rond 1900 met een afgemeerd schip (aan de werf van de Twijnstraat, hoogte Wijde Watersteeg). Al vanaf de 10de eeuw werd ten behoeve van fabricage en verkoop van alles met schepen aan- en afgevoerd. In de loop van de 20ste eeuw legden schepen het steeds meer af tegen vrachtauto's.

Economisch actief en populair bleef deze straat steeds. In de onderzochte periode 1850-1950 was dat niet anders. Klanten kwamen niet alleen uit de directe (dichtbevolkte) omgeving, welke omgeving bovendien met z'n grote gezondheids- en scholingsinstellingen extra toeloop kreeg. De straat trok veel klandizie uit het zuiden, zuidoosten en zuidwesten van de provincie. Hier woonden veel kinderrijke families. De straat had gedurende eeuwen een grote aantrekkingskracht op boeren, tuinders en hoveniers.

De Twijnstraat werd toen vergeleken met de Amsterdamse Kalverstraat gezien zijn grote aantrekkingskracht op de wijde omgeving. Hierover werd onder andere geschreven door de stadshistorici Van Hulzen, Wagenaar en Van Nieuwenhuisen. Er werd ook veel door ondernemer/winkeliers uit de straat geadverteerd in bladen met lezers in dat gebied, ik vond vele uitingen. Voorbeelden zijn vooral de bladen 'De Vijfheerenlanden' en 'Het Nieuws'. De bekende Utrechtse stadshistoricus Van Hulzen verhaalt er in Utrecht bij gaslicht bijvoorbeeld over dat heel Jutfaas, half Vreeswijk en vele andere omliggende plaatsen zich sociaal rond de Twijnstraat ophield.

De winkels aan de oostzijde van de straat (even huisnummers) aan het eind van de 19de eeuw in een prentbriefkaart naar foto.

De aantrekkingskracht die de Twijnstraat vanouds en in de onderzochte periode had, werd extra versterkt door de zeer actieve en effectieve winkeliersverenigingen met als bekendste Covelswaede/Utrecht-Zuid. De voorzitter van die vereniging was de bekende en charismatische Jacob Das, die als een vader voor de wijk beschouwd werd. Verder had je in positieve zin erg opvallende ondernemer/winkeliers als bijvoorbeeld Koch/Serton, De Leeuw, Bosshardt, Rinkhuijzen en Herminghuijzen, Blom, Hackfoort en Verbiest. Trekkers als De Gruyter en Albert Heijn waren ook aanwezig en wel vanaf respectievelijk 1900 en 1907.

De successieve winkeliersverenigingen van de Twijnstraat organiseerden regelmatig speciale winkelweken (met een stevige winkelweek-commissie) en grote etalagewedstrijden. Deze wedstrijden waren erg populair doordat winkeliers enthousiast deelnamen en er prijzen gewonnen konden worden, door de winkeliers maar ook door de klanten die stemmen uitbrachten. Het was ook bedoeld om aantrekkelijk etaleren te stimuleren, zo werd optimaal gebruik gemaakt van de etalages. Dat mooi etaleren bleek de straat én de verkopen telkens goed te doen. Verder werden mooie straatversieringen aangebracht bij grote feesten (bijvoorbeeld lustra van de Utrechtse universiteit en de kerstweek) en speciale vieringen (jubilea van allerlei aard).

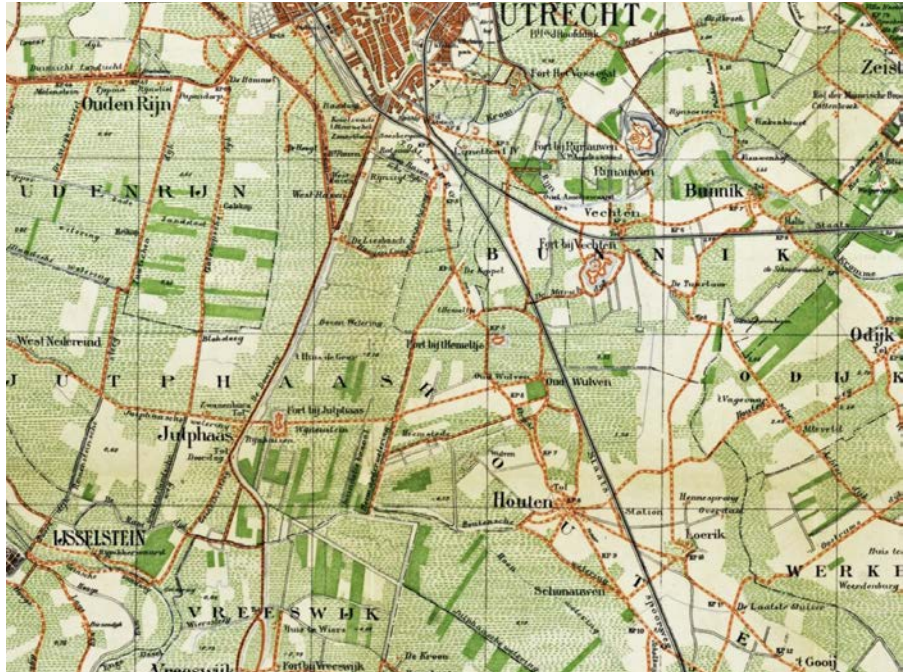

Een optocht ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van het Utrechts Studenten Corps in 1898, hier bij de Tolsteegbarrière. De ondernemer/winkeliers maakten flink gebruik van hun maatschappelijke netwerken om populaire feesten met een grote opkomst ook naar de Twijnstraat te halen. Door hun inzet zorgden ze ervoor dat slechts het centrum van de binnenstad werd aangedaan. Rechts op deze foto van J. van Beijnum de oranje grutterij van Dirk en Jacob Das, Twijnstraat 60.

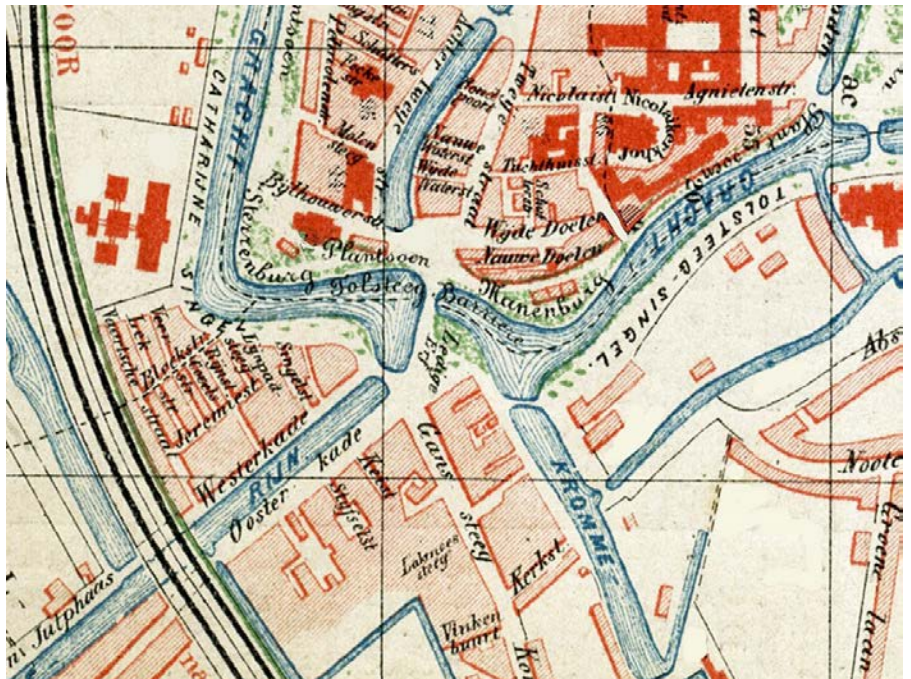
Eerder meldde ik de aanwezigheid van enkele bijzonder pandbestemmingen in de straat die er een bredere bekendheid aan gaven dan alleen winkelstraat. De bredere bekendheid werd versterkt door drie kerken in de directe omgeving met hun uitgestrekte verzorgingsgebieden, het Diaconessenhuis op 'Achter Twijnstraat' en het Willem Arntszhuis in de Doelenstraat. Deze beide huizen hadden een goede naam en faam in stad en wijde regio. Verder reed de tram van 1883 tot 1939 door de straat, ook dit zorgde voor extra bekendheid.

De genoemde klantgroepen die van 'buiten' kwamen, hadden ruim gelegenheid om hun 'wagens' aan de voet van de Twijnstraat bij het Ledig Erf te parkeren. Hun paarden konden er drinken en op allerlei manieren verzorgd worden. De vrouwen en dochters gingen dan uitgebreid boodschappen doen in de Twijnstraat. Er waren bekende winkels waar ze gratis koffie konden drinken onder het uitwisselen van de laatste nieuwtjes.

Lang het globale verzorgingsgebied van de Twijnstraat, kaart van circa 1885.

Het Ledig Erf middenin deze kaart uit 1880, knooppunt van water- en landwegen zoals Vaartsche en Kromme Rijn met aansluiting op singels en Oudegracht, verder van links naar rechts de straten Westeren Oosterkade, Gansstraat en Krommerijn. Hier waren vanouds veel etablissementen waar het nuttige met het aangename werd verenigd. De Tolsteegpoort en de aansluitende stadsmuren waren inmiddels gesloopt. Zo kwam de Twijnstraat ineens 'bloot' te liggen. Dit zal zeker vanaf het moment dat recreatie in de stad toenam en zelfs stadstoerisme ontstond (begin 20ste eeuw) extra kopers de straat ingelokt hebben.

Rond de 'uitspanningen' waren tal van etablissementen waar de mannen bijpraatten, zaken deden en een graantje meepikten. Deze etablissementen aan het Ledig Erf en directe omgeving deden lang goede zaken. Aan het Ledig Erf zelf zat het vanouds lokaal en regionaal zeer bekende De Geldersche Bloem.

Links: logement De Geldersche Bloem met 'uitspanning' aan het Ledig Erf, een aquarel uit 1892 door Anthony E. Grolman. Vóór de uitspanning staat een boerenwagen. Rechts afbeelding 54: een foto van rond 1910. De Geldersche bloem was uit een 17de-eeuwse herberg op deze plek ontstaan en het etablissement was eeuwenlang, regionaal en lokaal zeer bekend en populair. Het grote plein Ledig Erf was erg levendig omdat alle water- en landwegen voor de zuidingang van Utrecht hier samenkwamen. Het gezelschap op de foto geniet onder andere van al hetgeen langskwam en van het mooie zicht op de volgroeide 'wandelingen', het Zoicherpark dat was aangelegd na de sloop van de stadsmuren bij de Tolsteegpoort. De voet van de Twijnstraat was daardoor 'bloot' komen te liggen. De Geldersche Bloem moest in 1958 wijken voor het daar sterk toegenomen gemotoriseerd verkeer.

Het dichtst bij de Twijnstraat, aan de Tolsteegbarrière en -brug, waren Café De Poort en Café Klein Kras gevestigd. Verder waren er gelegenheden voor allerlei sociale uitwisselingen aan de Wester- en Oosterkade, de Gansstraat en Krommerijn, hier kwamen ook de vele schippers die de stad aandeden of verlieten. Diverse van deze gelegenheden waren al eeuwen bekend. Voorbeelden daarvan zijn Proeflokaal De Witte Engel, logement De Witte Zwaan, later bekend als Café Het Westen, De Witte Arend en het Vaartsche Veerhuis, later bekend als Café Biljart De Tunnel. Dan waren er nog Herberg Het Fortuin en de café's De Kroon en Campo di Fiore. Trouwens: in de Twijnstraat zelf was vanaf circa 1875 tapperij F. de Boer gevestigd, rond 1900 opgevolgd door J. Kok, die er een koffiehuis startte.

Linksboven: foto proeflokaal 'vanouds De Witte Engel' op de hoek van Ledig Erf/ Gansstraat en Oosterkade door E. Sanders rond 1915. Rechtsboven: in het hoge pand op de hoek zat Café Klein Kras, hier anno 1928 door A. van de Pol. Onder: in het midden van de foto Café De Poort rond 1900, van oorsprong zat hier 'Logement De Hooiwagen'. In beide laatste panden zitten anno 2022 nog steeds drinkgelegenheden (eetcafé De Poort en café Ledig Erf).

4. Winkelpuien en ander bedrijfscultureel erfgoed, even zijde

Afbeelding 58: van de gemarkeerde panden zijn de winkelpuien en ander bedrijfscultureel erfgoed in dit SteenGoed beschreven. Verder is in dit hoofdstuk nog een kwestie over de winkelpui van Twijnstraat 4 toegevoegd. De basis voor de percelen in deze huisnummerplattegrond is de actuele kadastrale kaart.

De acht geselecteerde winkelpuien van de even zijde betreffen de huisnummers 56, 54, 50, 36, 32, 28, 22 en 14.

Twijnstraat 56

Per januari 2022 zit hier: Kortjakje, in tweedehands kinderkleding en kleding voor volwassenen. De traditie van tot soms wel vier generaties winkelopvolging (gedurende tot wel 140 jaar) in de Twijnstraat die in de onderzoeksperiode bleek, was in principe uitgestorven. Mooi om te zien dat deze kledingwinkel inmiddels door een tweede generatie (moeder successievelijk dochter, gedurende ruim drie decennia) gerund wordt. Zie de hierna opgenomen foto van de winkelpui.

De winkelpui van Twijnstraat 56 is in winkelpuien-inventarisaties van de gemeente Utrecht in 1986 en 2009 opgenomen. Deze inventarisaties betreffen de gehele stad Utrecht en de laatstgenoemde bevat ruim 1.000 winkelpuien.

Deze winkelpui is erg bijzonder omdat hij, in tegenstelling tot de meeste winkelpuien, sterk gepersonaliseerd is door de bedenker, de ondernemer die er bij de creatie ervan handel in het pand dreef.

Foto door P.J. Tekelenburg in 1986, hij deed in dat jaar de winkelpuien-inventarisatie voor Bureau Monumenten van de gemeente Utrecht (foto aan het UDS ontleend). Zie de toegangsdeur hier, de oorspronkelijke situatie uit 1878 met twee deuren (zie de rechterfoto en de bouwtekening verderop) is na 1986 hersteld, hulde aan de initiatiefnemer!

Deze winkelpui stamt uit 1878 en laat mooi zien in welke handel de ondernemer/winkelier zat die deze pui liet plaatsen, zie verderop.

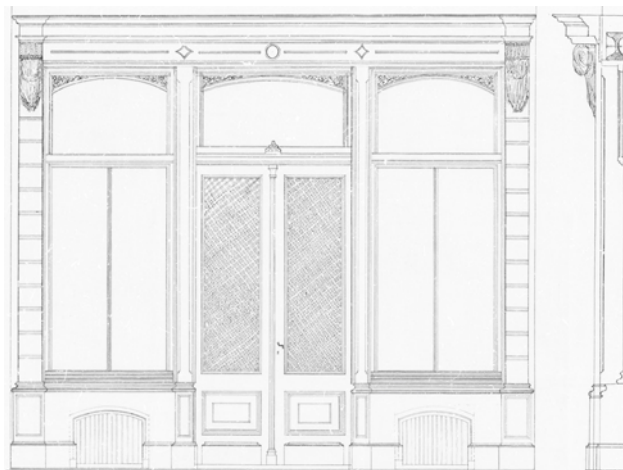

De aanvrager en bedenker van deze winkelpui was grossier in wijnen en dat zag je aan zijn pui. De details zijn ook op een HUA-foto uit 1988 te zien (cat.nr. 71817).

De ondernemer/winkelier die ons de huidige winkelpui van Twijnstraat 56 naliet was Lambertus Koster, hij was 30 jaar oud toen hij de winkelpui in 1878 bedacht en was onder andere grossier in wijnen. In de pui zijn diverse details te zien die met het genoemde grossierschap van Koster te maken hebben, zo zijn er bijvoorbeeld druiventrossen, jonge wijnranken en een wijnblad zichtbaar. Een bijzondere winkelpui en geweldig dat deze details na 144 jaar nog zichtbaar zijn! De tralies voor de kelderlichten zijn op de onderstaande bouwtekening duidelijk zichtbaar. Deze zijn hier, net als bij de meeste winkelpuien, reeds lange tijd verdwenen. Deze kelderlichten hebben ongetwijfeld heel wat wisselende drankvoorraden gezien.

Houten winkelpuien waren uiteraard gevoelig voor regen, vandaar dat er uitkragingen waren, vaak extra bij consoles en kapitelen. Deze werden soms erg rijk geprofileerd, u zult hier diverse mooie voorbeelden van zien. Bovenaan de voorgevel gaf de zogenaamde kroonlijst ook extra beschermende werking voor de winkelpui, deze stak soms erg ver uit en waren eveneens geprofileerd.

De bouwtekening anno 1878, aanvrager: L. Koster. De uitkraging boven de consoles is goed te zien op het getoonde zij-aanzicht rechts op de bouwtekening, zie ook de profilering van het overstek en zie ook de detaillering van de geplande versiering. De dubbele toegangsdeuren, in de 19de eeuw vaak toegepast, zijn weer aanwezig. Die dubbele deuren zijn nog maar bij drie andere van de afgerond 60 Twijnstraat-winkelpuien aanwezig (Twijnstraat 50, 15 en 3, deze zijn eveneens in dit SteenGoed opgenomen).

In dit pand hebben drie generaties Koster gedurende circa 100 jaar hun ondernemingen in dranken uitgeoefend. Dat werd in diverse registraties achtereenvolgens omschreven: slijter, winkelier, tapper, grossier in wijnen, koopman, slijter in dranken etc. Rond 1930 was Franciscus Koster hoofdagent van Heineken's Bier.

Geen advertenties van Koster gevonden, wel een foto van een reclamebord door A. van de Pol gemaakt in 1933, op het pand van café De Kroon op de hoek van de Westerkade en Vaartsstraat.

Franciscus Koster overleed in 1948 en liet de zaak onder de naam 'Slijterij F. Koster' aan zijn weduwe na. Zij zette de handel tot 1957 voort en verkocht de zaak aan de Amsterdamse N.V. Wijnhandel Tivoli, deze werd vervolgens door de Erven Lucas Bols overgenomen. Een foto van HUA uit 1967 laat zien dat hier toen nog een slijter zat, de oudste bron die ik raadpleegde vermeldt in 1832 al een slijter op dit

adres, dat betekent dat op Twijnstraat 56 gedurende zeker 135 jaar in drank gehandeld werd. Helaas leverde mijn onderzoekswerk geen persoonlijke advertentie van Koster op, dit hadden de Kosters gedurende een eeuw lang kennelijk niet nodig om in deze handel op dit adres te floreren.

Twijnstraat 54

In 2022 is op dit adres Kat & Bakkie (eigen design kattenproducten) gevestigd.

De winkelpui van Twijnstraat 54 anno 2022.

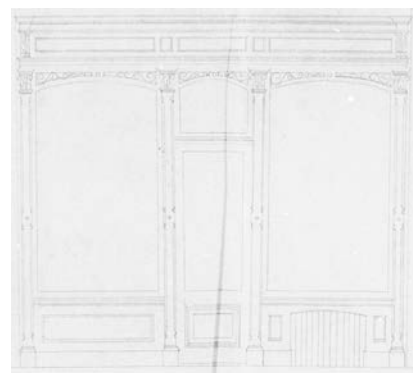
De winkelpui van Twijnstraat 54 is in de winkelpuien-inventarisaties van de gemeente Utrecht in 1986 en 2009 opgenomen. De foto uit de eerdergenoemde gemeentelijke inventarisatie van 1986 laat zien dat de winkel toen werd gebruikt door een iemand die velen zich nog zullen herinneren.

De winkelpui is in 1880, twee jaar na die van het buurpand Twijnstraat 56 geplaatst. De vergunningsaanvraag tot plaatsing werd gedaan door Gerardus Verbiest, de daarbij ingediende bouwtekening was de hierna opgenomen.

Foto door P.J. Tekelenburg, zoals bij Twijnstraat 56 vermeld deed hij in 1986 de inventarisatie voor de gemeente Utrecht. De winkel werd toen gerund door meneer Van Es en zoon, hij sneed zijn tapijttrollen en coupons vaak op de dichtbijzijnde hoek van de Twijnstraat naar de door zijn klanten gewenste maat, in de beeldbank van HUA is onder nummer 108282 nog een foto van hem in zijn winkel. Gelukkig zit de winkelpui tegenwoordig beter in de verf.

Bouwtekening anno 1880, aanvrager: G. Verbiest.

Anvrager voor de plaatsing van de winkelpui Gerardus Verbiest, koffiehuisouder in de Lange Elisabethstraat, was de vader van de ondernemer/winkelier Gerardus Johannes Verbiest die toen nog maar 20 jaar oud was. Zoon Verbiest zou zich kort na de plaatsing van de winkelpui in 1880 als sigarenfabrikant in het pand vestigen. Vader Verbiest had een pui uit een catalogus gekozen met een detail dat bij zijn geloof paste. Vader Verbiest was zeer gelovig, ik maak me sterk dat de nu nog zichtbare engelenvleugels voortkwamen uit de wens dat zijn relatief jonge zoon Gerardus Johannes werd bijgestaan en beschermd. Zoon G.J. Verbiest zou zich later zeer verdienstelijk maken voor zijn geloof, zie verderop.

De rechterconsole, bovenin is de genoemde engelenvleugel te zien. Op ornamenten toegepaste verkleuren maken veel verschil: op een HUA-foto van 1974 springen de details er meer uit, de verkleur was toen wit.

Toen Gerardus Johannes Verbiest zich in 1880 als sigarenfabrikant op dit adres vestigde waren er ruim 30 sigarenfabrikanten in de stad Utrecht, er zaten in de onderzochte periode vier voor langere en kortere tijd in de Twijnstraat. Voor een grote sigarenfabriek was op dit adres geen plaats maar de ondernemer bood tot 1930 werk aan sigarenmakers. Verbiest was met een productietijdperk van 50 jaar de langst zittende sigarenfabrikant in de straat. Sigarenfabrikant Diebels zat zo'n 30 jaar als fabrikant op huisnummer 9 (zie daar) en Hoebens zat circa tien jaar op nummer 14 (zie daar). Tenslotte had De Vreede op nummer 63 eveneens een kleine tien jaar sigarenmakers in dienst. Genoemde sigarenfabrikanten boden emplooi ondanks de heel grote sigarenfabriek van Ribbius Peletier die in zijn fabriek in het verlengde van en dichtbij de Twijnstraat honderden sigarenmakers in dienst had. Aannemelijk is dat Verbiest emplooi bood aan maximaal tien sigarenmakers, hij bracht de vervaardigde sigaren ook in zijn winkel aan de man.

Links: aankondiging in het Utrechtsch Nieuwsblad in 1910, rechts: een advertentie uit 1914 in dezelfde krant. Diverse jaren vóór en na 1914 vroeg Verbiest via advertenties in het UN 'bekwame sigarenmakers' voor zijn fabriek.

Sigaren maken was intensief handwerk en bleef dat gedurende de gehele tweede helft van de 19de eeuw. Tot 1950 werd het merendeel van de sigaren nog steeds met de hand gemaakt, dit gebeurde door thuiswerkers en in sigarenfabrieken. Een sigaar werd per stuk betaald, de sigarenmaker bracht het binnengoed met sigarenplanken in de juiste vorm en bracht het 'omblad' en vervolgens het 'dekblad' aan. De sigaren moesten allemaal even dik en goed recht gedraaid worden. Om een sigaar mooi egaal van kleur te krijgen, voorzag de sigarenmaker de sigaar soms van een dun laagje tabakpoeder. Afhankelijk van diverse omstandigheden vervaardigde een sigarenmaker per dag zeker 300 sigaren. Door de stijgende vraag naar sigaren in de tweede helft van de 19de eeuw hadden sigarenmakers lange tijd een in verhouding tot andere ambachtslieden hoog loon.

Op het gebied van zijn geloof had Verbiest overduidelijk erg grote verdiensten. In onder andere het UN, De Nieuwe Courant, De Telegraaf, De Volkskrant en de Maasbode stonden tussen 1914 en 1939 tal van artikelen en vermeldingen over hem. Zo mocht hij het Gouden kruis Pro Ecclesia et Pontifice aannemen en was hij ridder in de Orde van den H. Gregorius den Grooten (beide onderscheidingen door de paus verleend). Verder was hij president der Confederatie H. Martinus van de St. Vincentiusvereniging (50 jaar actief voor deze vereniging) en hetzelfde van de St. Joseph-ambachtsleerlingen (mede door hem opgericht). Ook was hij Kerkmeester en lid van het schoolbestuur van de St. Martinusparochie en vice-voorzitter van

de Commissie der Kinderverpleging. Verbiest werd in 1929 tot ridder in de Orde van Oranje Nassau benoemd. Hij bleef ondanks al deze verdiensten steeds een bescheiden man.

Vermelding in het Utrechtsch Nieuwsblad van 15-1-1929 (ook in de Nederlandsche Staatscourant van dezelfde datum geplaatst).

De heer G. J. Verbiest, president der Confer. H. Martinus van de St. Vincentius-Ver. benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

In 1931 trok Verbiest zich volledig uit de zaak terug die vanaf 1923 tot 1965 door J.L. van der Seijs - nog onder de handelsnaam G.J. Verbiest - gedreven werd. Verbiest verhuisde naar de Catharijnesingel. In 1941 overleed deze fabrikant, ondernemer en winkelier en verder zeer verdienstelijk man op 82-jarige leeftijd in het Sint Joannes de Deo, het toenmalige katholieke ziekenhuis aan de Mariaplaats.

Twijnstraat 50

Per januari 2022 zit hier Bloembinderij De Korenschoof, deze fleurige zaak zit hier alweer sinds - circa - 2005.

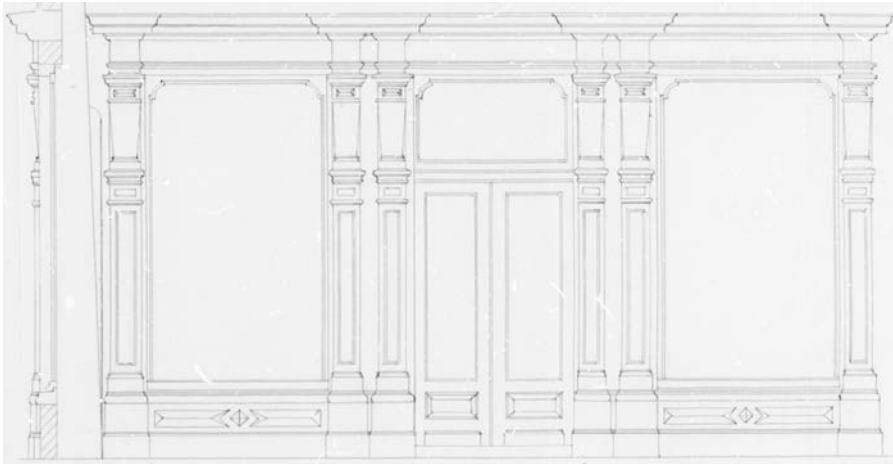

De detailfoto betreft de bekroning van de linkerpilaster, direct onder de overkraging bevindt zich waarschijnlijk een voormalig tekstplaatje, het onderste deel doet een naamplaatje vermoeden, over deze onderdeeljes is niets in de gedane onderzoeken over het pand te lezen.

Deze winkelpui uit 1899, die qua stijl (neo-rennaissance) duidelijk jonger is dan de twee hiervoor besproken winkelpuien, wordt in veel publicaties vermeld, onder andere in het boek 'Jongere bouwkunst in Utrecht-...', een inventarisatie uit 1985. Daarnaast is de pui in diverse monumentenbeschrijvingen en -lijsten vermeld, hij maakte ook deel uit van de beide eerder genoemde gemeentelijke inventarisaties van winkelpuien uit 1986 en 2009. De Rijksmonumentenbeschrijving vermeldt over deze pui: "een rijke winkelpui uit 1899" en "een bewerkte natuurstenen plint. Het gekorniste hoofdgestel dat de pui bekroont, wordt gedragen door zes pilasters met basementen", waarvan akte. Nota bene: veel van de andere in deze SteenGoed-editie opgenomen winkelpuien doen hier niet voor onder maar dat is persoonlijk.

De pui werd door Alphons de Leeuw Sr. geplaatst, hij diende daartoe de navolgende bouwtekening in.

A.P.A. de Leeuw (Alphons Sr.) kwam oorspronkelijk uit Den Bosch en zat eerst met een kruidenierszaak op de Oudegracht vlakbij de Twijnstraat. In 1891 startte hij een zaak op Twijnstraat 50 na kruidenier Koelman die toen al zeker 30 jaar op dit adres zat. De Leeuw ging hier enkele jaren later ook met zijn vrouw en kinderen boven de winkel wonen zoals nog heel lang gebruikelijk zou blijven in deze straat. In Twijnstraat 50 deed hij in wat ze toen noemden - ik draai er niet omheen,

Twee generaties De Leeuw deden hierachter in kruideniers- en koloniale waren. De dubbele deuren, in de 19de eeuw vaak toegepast, zijn nog maar bij drie andere van de afgerond 60 Twijnstraat-winkelpuien aanwezig (Twijnstraat 56, 15 en 3, deze zijn eveneens in dit SteenGoed opgenomen). Waarom De Leeuw voor deze stijl pui koos, is me niet duidelijk geworden. Het bouwjaar is in het midden van de overgangsstijl (zie bijvoorbeeld bij Twijnstraat 79). In de architectuur heb je altijd behoudende en vooruitstrevende invloeden en daardoor stijlen, de vergunningaanvrager maakt hierbij zijn keuze voor één van de twee. De Leeuw koos in 1899 voor een behoudende stijl.

het is geschiedenis - 'koloniale waren', in die tijd vooral koffie, thee, tabak, suiker, cacao en specerijen. Tien jaar later zal zijn zoon A.P.M. (Alphons Jr., ter onderscheid Alphonse genoemd) de zaak overnemen. Koloniale waren werden tegenover De Leeuw door De Gruyter verkocht, verder verkochten ook Koch, Das, Hackfoort, Klein Obbink en later Albert Heijn

Advertentie in het Utrechtsch Nieuwsblad van 16 november 1920.

Advertentie in het Utrechtsch Nieuwsblad van 6 oktober 1904.

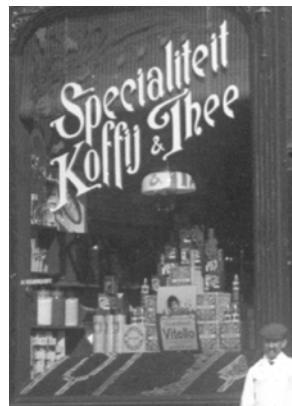
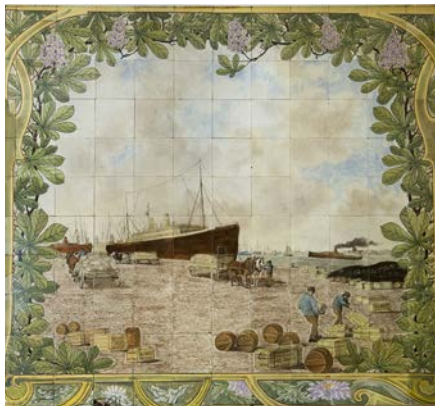
deze waren. Ondanks deze concurrentie vond De Leeuw het niet nodig om, zoals veel anderen wel deden, uitgebreid te adverteren, twee uitzonderingen: een toen kennelijk geweldige zeep en verder slechts één zelfstandige advertentie zijn hierbij opgenomen.

De Leeuw beschikte over één van de grote panden aan de evenzijde van de Twijnstraat, het mat 7,5 meter breed en 11 meter diep met drie bouwlagen en een kelder onder het voorhuis. Achter het pand beschikte De Leeuw over een pakhuis van 7,5 meter breed en 7 meter diep de Doelenstraat in, eveneens over drie bouwlagen plus een zolder (zie verderop). De Gruyter, de concurrent pal aan de overzijde in de straat, onderstreepte het koloniale aspect van de waren expliciet via onder andere kunstzinnige tegeltableaus, zie de afbeelding op de volgende pagina. Dat was één van de pijlers onder wat uiteindelijk een winkelimperium van een kleine 600 winkels in Nederland zou worden.

De Leeuw Sr. vestigde een reputatie en De Leeuw Jr. zette deze versterkt voort, zo werd De Leeuw één van de gerenommeerde zaken in de Twijnstraat, vooral mooi beschreven door Dr. A. van Hulzen in zijn boek 'Utrecht bij gaslicht', zie hiervoor het hoofdstuk 'Beeld bedrijvigheid Twijnstraat 1850-1950' in dit SteenGoed.

Vijftien jaar vóór bovenvermelde publicatie werd iets concreter beschreven dat De Leeuw omstreeks 1900 gratis koffie schonk aan klanten en dat hij

Links afbeelding 78: tegeltableau De Gruyter Utrecht anno 1911 (gefabriceerd door de Faïence- en tegelfabriek Holland op Rotsoord), de koloniale waren staan voor De Gruyter op de kade klaar voor transport naar toen vooral Utrecht (foto door Peter Sprangers). Rechts: de verkrijgbare waren werden mooi handgeschreven op de etalageruit vermeld, hier bij collega-branchegeenoot Hildebrandt (Voorstraat 3, anno 1900; foto door Joh. A. Moesman).

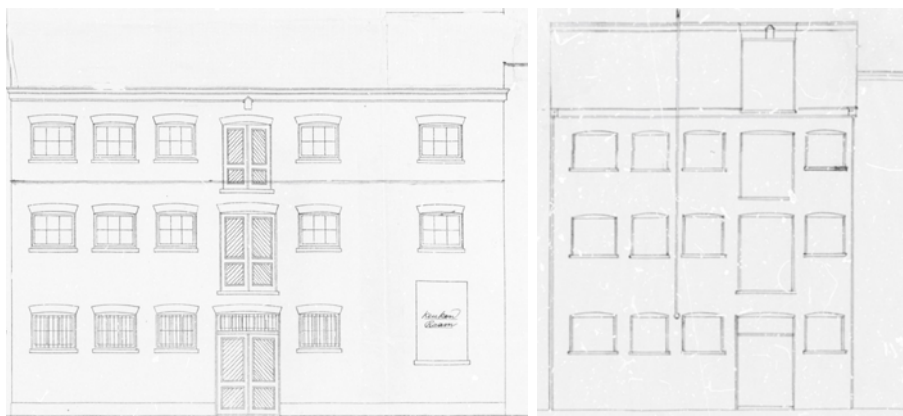

rooms-katholiek was. Dit gaf 'als vanzelf' ten opzichte van Koch (Twijstraat 58), die protestant was, een directe binding met de talrijke klanten waaronder veel boerinnen uit de wijde omtrek van de stad Utrecht (Van Nieuwenhuysen in Maandblad Oud-Utrecht van 1961). Nota bene: de dorpen die Van Hulzen vermeldt, liggen vooral ten zuiden, zuidwesten én zuidoosten van Utrecht. De Leeuw zal ongetwijfeld voor verleidelijke etalages gezorgd hebben, net als z'n concurrent Koch (zie hiervoor het boek van Kees Visser over de Twijstraat). Nog tot 1960 werden er regelmatig etalage-wedstrijden gehouden, daar werd door veel winkeliers aan mee gedaan. Je maakte het plaatje van een mooie winkelpui af met een aantrekkelijk opgemaakte etalage, dat sprak zeker tot vóór de Tweede Wereldoorlog voor zich en de Twijstraat deed daarin goed mee.

De Leeuw Jr. had zijn winkel op dit adres nog tot 1950, daarna heeft hij er een groot-handelszaak van gemaakt. In totaal runden twee generaties De Leeuw op dit adres zo'n 80 jaar hun zaken.

Pakhuis van De Leeuw achter Twijstraat 50

Alphons de Leeuw Sr. had al snel nadat hij in Twijstraat 50 was gestart behoefte aan serieuze opslagruimte achter de winkel. Daartoe diende hij in 1894 een ombouwaanvraag in, kreeg de goedkeuring en liet het vervolgens neerzetten. In 1901 verkleinde hij dit relatief forse pakhuis ten gunste van Twijstraat-pand, de winkel, hij en zijn gezin hadden kennelijk meer ruimte nodig. Hij zorgde er gelijk voor dat het pakhuis zijn karakteristieke ingang met hijsinstallatie voor de goederen in het dak kreeg. Doordat Twijstraat 50 op de hoek van de toenmalige Tuchthuissteeg (nu Doelenstraat) ligt, is het vanaf de Twijstraat te zien want het is er gelukkig nog.

De linker bouwtekening anno 1894 betreft de ombouw van bestaande opstallen naar een pakhuis.

De rechter bouwtekening uit 1901 betekende een verkleining van het pakhuis ten gunste van het Twijstraat-pand. Zie ook de toegevoegde ingang voor goederen in het dak.

Dit materieel bedrijfscultureel erfgoed is tot op de dag van vandaag in stand gebleven en gerespecteerd, vooral toen dit onroerend goed in de tachtiger jaren van de vorige eeuw is gerenoveerd en tot woningen verbouwd.

Deze foto's (afbeeldingen 82-84) laten de huidige staat van het voormalige pakhuis zien, zie de hijsinstallatie van de kapverdieping en de mooie oorspronkelijke 'hijsdeuren'.

Het pakhuis had een stookplaats en er was een elektrische koffiebranderij in aanwezig. Naast de uitwendige hijsinstallatie in de Tuchthuissteeg (succesievelijk Doelenstraat) was er nog een inwendige hijsinstallatie. Het Twijnstraat-pand was ten tijde van De Leeuw inwendig met het pakhuis verbonden.

De eigen koffiebranderijen van De Leeuw en eerdergenoemde Koch gaven prestige en zorgden voor de gewenste klantbevrediging. De woorden 'electr. koffiebranderij' werden groot en in hoofdletters op hun panden vermeld, bij De Leeuw stond het pal boven de winkelpui. Het zal daar bij De Leeuw en Koch vast geregeld heerlijk geroken hebben, begrijpelijk dat beiden veel klanten hebben getrokken. Temeer daar ze de koffie gratis schonken, een praatje erbij, naast klantenbinding ook een prima manier om nieuwtjes uit te wisselen. Tel daar de mooie winkelpui, dito etalage (zie hiervoor), eersteklas producten en een vast uiterst vriendelijke Alphonse bij op en je kunt je voorstellen dat deze ondernemer/winkelier een uiterst succesvolle zaak had.

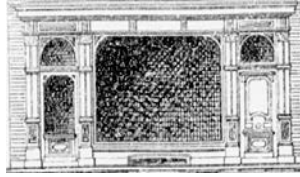
Twijnstraat 36

Per nu zit Transit hier met een winkel in dameskleding, deze winkel zit al ruim drie decennia op dit adres en wordt inmiddels door de tweede generatie (moeder succesievelijk dochter) gerund. Mooi om te zien in een straat waar het voortzetten van winkels tot wel 140 jaar en vier generaties traditie was in de onderzochte periode.

De winkelpui van Twijnstraat 36 is niet jonger dan de rest van de voorgevel (zoals doorgaans), zie de bouwtekening verderop.

De complete bouwtekening uit 1887 met ernaast de winkelpui uitvergroot. De omschrijving bij de tekening was: 'herbouwen perceel', de huidige eigenaresse van het pand wist te vertellen dat de herbouw in 1887 het gevolg was van een uitgebrande voorganger. De winkelpui is nog volledig zoals toen ontworpen, dit geldt in principe ook voor de rest van de voorgevel.

De meeste winkelpuien zijn jonger dan de rest van de voorgevel, dit geldt niet voor Twijnstraat 36. De hele voorgevel van het pand is uit het jaar 1887. De toenmalige 'bouwheer' van dit pand was aannemer J. Fruijtier, hij bouwde tal van panden en deed werken voor de gemeente Utrecht. Twijnstraat 36 heeft wel een erg mooi ontworpen voorgevel zo blijkt goed uit de bouwtekening. In dit SteenGoed laat ik doorgaans slechts de winkelpui van Twijnstraat-panden zien maar ik wil u in dit geval het geheel niet onthouden.

De architectuur van de oorspronkelijke winkelpui van het buurpand Twijnstraat 38 uit 1894 lijkt qua ronde vormen opvallend op die van nummer 36. De winkelpui van nummer 38 is ontworpen door architect I.H.J. van Lunteren, deze architect ontwierp met name een reeks panden aan het Domplein. Goed mogelijk dat de winkelpui van Twijnstraat 36 inspiratie voor de door Van Lunteren ontworpen pui van Twijnstraat 38 was. In de straat zijn diverse winkelpuien inspiratie voor andere puien geweest. Van de architectenwinkelpui van nummer 38 is helaas slechts de indeling bewaard gebleven en gemoderniseerd, door gemeentelijk bouwhistoricus Bart Klück als volgt beschreven: "zonder de minste architectonische of historische uitstraling".

De deelomschrijving van de winkelpui van nummer 36 in het Monumenten Inventarisatie Project van 1990 is: "De houten pui heeft vier pilasters met zinken composietkapitelen (...)". Het kan haast niet anders dan dat het zinkwerk een erg praktische en slimme actie was van één van de koper- en blikslagers die op dit adres gevestigd waren. Deze actie zal waarschijnlijk in de eerste helft van de 20ste eeuw hebben plaatsgevonden, naar het zich laat aanzien mogelijk zelfs al vóór 1910 (zie foto verderop).

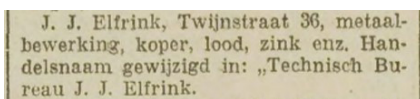
Koper- en blikslagers. In de Twijnstraat beoefende rond 1900 wel 40% van de neringdoenden een ambacht, er zaten vaak meerdere koper- en blikslagers tegelijkertijd. Deze ambachtslieden vervaardigden en repareerden voorwerpen uit koper en blik en andere zachte metalen zoals messing, zink en lood. Zo maakten ze bijvoorbeeld koperen keukengerei zoals potten, pannen en ketels, deze bewerkten ze op verzoek ook sierlijk. Ze vervaardigden en repareerden ook koperen melkemmern en -bussen voor de boeren en dakbedekkingen, goten en dergelijke voor gebouwen. Dat betekende dus dat ze altijd een werkplaats hadden, dit werd meestal met een winkel gecombineerd. Speciale ovens hadden ze doorgaans niet, tengevolge van de industriële revolutie is het ambacht steeds verder teruggedrongen of werden werkzaamheden in het verlengde van dit ambacht uitgeoefend.

Afbeeldingen 88 en 89: voorbeelden van recente producten van nog ambachtelijke koperslagers die ook nog met messing, zink en lood werken.

Drie generaties koper- en blikslagers Elfrink op nummer 36

David Henricus Elfrink werd in 1809 in Amsterdam geboren en vestigde zich vóór 1850 met een blikslagerij op het adres Twijnstraat 36. David overleed in 1858 en zijn weduwe Catharina van Zutphen was hier toen circa vijftien jaar 'blikslagerse en winkelierster'. Rond 1875 stapte zoon Jacobus Johannes - hij was toen net 20 - in de zaak, eerst als blikslager en later als koper- en blikslager. Weer later nam hij de zaak volledig van zijn moeder over en was hij tevens loodwerker, lampenmaker en deed in ijzerwaren in de winkel. Vanaf circa 1910 verzorgde hij de aanleg van gas- en waterleidingen en vanaf 1926 stond hij expliciet als zinkwerker te boek. Jacobus Johannes overleed in 1933, de zaak werd onder zijn naam voortgezet en in 1950 bestond de zaak nog en deed toen in koper-, lood- en zinkwerken, elektrische en sanitaire installaties e.d. Conclusie is dat zeker drie generaties Elfrink de genoemde ambachten op en via Twijnstraat 36 hebben uitgeoefend en wel gedurende ruim 100 jaar.

Links: de winkelpui van Twijnstraat 36 rond 1910, dus ten tijde van Elfrink. De kapitelen lijken al de zinken exemplaren, ze zien er ongeschilderd uit. Midden: benaming Elfrinks ambacht in 1909. Rechts: het ambacht was hier, in 1931, duidelijk veel ruimer en zink wordt expliciet genoemd.

De Elfrinks maakten geen reclame voor hun producten via advertenties, kennelijk hadden ze dat niet nodig. Hun producten zélf zorgden voor reclame. Mijn theorie is dat de zij de zinken kapitelen vervaardigd (gedreven) hebben. Een andere mogelijkheid zou eventueel kunnen zijn dat deze koper- en blikslagers de kapitelen door een zinkfabriek hebben laten gieten (in dat geval geven de vele verflagen van de jaren het wat ruwe aanzicht). Hoe dan ook: door het toedoen van de Elfrinks bezit Twijnstraat 36 zinken kapitelen. Zoals je altijd al uithangborden had om reclame voor je nering te maken, kun je hun zinken kapitelen als uithangbord voor hun nering zien. Mogelijk verzorgde één der blikslagers Elfrink de identieke zinken kapitelen van Westerkade 19 en 22 (was dichtbij en er waren veel connecties tussen de beide straten) en leidde het bewezen vakmanschap van de eigen kapitelen tot opdrachten in de Twijnstraat (de kapitelen van Twijnstraat 14 zijn bijvoorbeeld ook van zink, zie bij dat huisnummer).

Foto links: zie de ventilatieroosters in de hoeken van de boogruit in verband met het gaslicht dat bij de plaatsing van deze winkelpui gebruikt werd. Gaslicht veroorzaakte waterdamp en schadelijke stoffen en zorgde zonder roosters voor condens tegen de etalageruiten. De mooie details van de roosters zijn heel duidelijk zichtbaar op een foto uit 2007 van Dick Goosen (HUA-Beeldbank). Foto midden: de bloem van het zinken kapiteel is een beetje beschadigd maar mag het ook na zo'n honderd jaar? Foto rechts: versierd onderste pilasterdeel.

Twijnstraat 32

Twijnstraat 32, 'winkelpui' oude stijl.

Ander voorbeeld van een 'winkel' van vóór 1850, hier die van de toen bekende Jacob Das, Twijnstraat 60 (hoek Wijde Doelen). Jacob Das hield als enige in de straat zijn onderpui zoals het vanaf het begin was, foto van rond 1900.

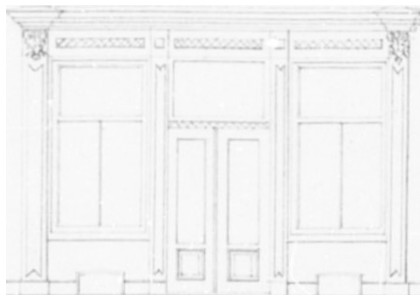
Hoewel de onderpui van Twijnstraat 32 er niet als een 'winkelpui' uitziet, is hier eeuwenlang handel gedreven en zijn er ambachten beoefend. Tot circa 1850 waren er geen winkelpuien zoals we die tegenwoordig kennen. Deze onderpui is een reconstructie van een pui uit de laat 18de eeuw.

In 1978 liet de toenmalige eigenaar dit pand door het restauratiebureau Temminck Groll restaureren en tijdens dit proces werd een 18de-eeuwse binnenpui aangetroffen. Omdat de wens bestond om de voormalige winkelruimte bij het toenmalige woonhuis te trekken, is er op basis van de beschikbare gegevens over de laat 18de-eeuwse onderpui een reconstructie gemaakt. De oude huis- en/of bedrijfsnaam is toen eveneens in ere hersteld, de website van het Utrechts Geveltekenfonds meldt bij deze naam: "Drogisterij 'de Ooivaar', later een deftige apotheek."

De gereconstrueerde onderpui heeft alleen al tussen 1866 en 1928 drie opvolgers gehad, als iemand de winkelfunctie nog een keer wil terugbrengen dan is er dus keuze uit drie historische uitvoeringen van winkelpuien.

De gereconstrueerde onderpui heeft alleen al tussen 1866 en 1928 drie opvolgers gehad, als iemand de winkelfunctie nog een keer wil terugbrengen dan is er dus keuze uit drie historische uitvoeringen van winkelpuien.

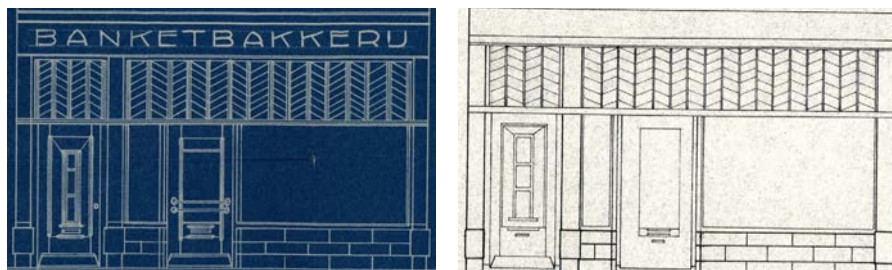
Links: de winkelpui anno 1866, aangevraagd door 'Wed. E. Waanders', winkelierster in borstelgoederen (en meer). Rechts: in 1894 werd de pui vervangen door broodbakker Josephus Jacobus Franciscus Hasselman die er toen zijn ambacht uitoefende, later als depothouder van 'De Korenschoof'. Naast modernisering en smaak was er blijkbaar behoefte aan een aparte woningingang. Een HUA-foto uit 1906 laat erg rijke consoles van deze winkelpui zien. In 1928 werd de pui uit 1894 opnieuw vervangen, zie verderop.

Afbeelding 100: 'Porselein-visitekaartje' van circa 1870 uit de 'collectie Bernard Martens van Vliet'. Het hier vermelde wijkhuisnummer B 251 werd in 1890 vervangen door het straathuisnummer 32. In de 19de eeuw werd een dergelijk klein - kwetsbaar - visitekaartje gebruikt om je waren aan te bevelen. Te lezen is dat Waanders in onder andere sigaren, mostard en borstelgoederen deed. Mostard is mosterd en borstelgoederen waren: kwasten, witters, bezems, boenders, schrobbers, luiwagens en dweilen.

De Weduwe E. (Egbert) Waanders, Anna Hillebrand, liet in 1866 de eerste 19de-eeuwse winkelpui van dit pand plaatsen. De winkelpui is niet meer, nog wel tastbaar van haar is een 'porselein-visitekaartje' van rond dezelfde tijd, wel heel bijzonder reclamemateriaal.

Zoals gezegd werd de tweede 19de-eeuwse winkelpui in 1928 vervangen, met duidelijk weer een andere indeling. Voor banketbakker Nicolaas Franciscus Anthonius van Leer was die van 1894 afgedaan. Van Leer zou hier later, tot circa 1970, een depot voor de bekende Luxe Brood- en Banketbakkerijen (Lubro) runnen.

Links: in 1928 werd de winkelpui uit 1894 vervangen, nu door banketbakker N.F.A. van Leer. De bouwtekening is een zogenaamde blauwdruk. Rechts: opmetingstekening van ultimo 1976 van restauratiebureau Temminck Groll, zijn bureau was aangezocht voor de restauratie van het pand.

Achter de besproken laat 18de-eeuwse pui schuilt een heel bijzonder middeleeuws pand met schitterende bouwdetails en hier loop je na binnenkomst 'de' dijk af. De Twijnstraat is van oorsprong een middeleeuwse dijkstraat aan de oever van de toenmalige Rijn (de bocht van de Oudegracht achter de straat was in de 10de eeuw een Rijnbocht). De handel werd in het voorhuis aan de vrouw gebracht.

Twijnstraat 28

Sober, deftig en imposant. De enige winkel in de straat waar je via een - statige - trap naar binnen moet. Oorspronkelijk niet als winkel bedoeld maar feitelijk al sinds 1898 als apotheek in gebruik.

Het pand is in 1882 als woning gebouwd voor Hendrik Anthonie Bosshardt Sr. Hij (en later zijn zoon) hadden twee erg succesvolle winkels in de straat, links van dit voor hem gebouwde huis. De pui en winkels hebben een dusdanig aantrekkelijke 19de-eeuwse sfeer dat ik ze hierbij opneem.

Het statige pand waar al 125 jaar een apotheek gevestigd is met grote bekendheid en dito voorzieningsgebied. Er is geen pand in de straat waar aantoonbaar al zolang dezelfde branche vertegenwoordigd is.

Rond 1880 was genoemde Bosshardt Sr. vermogend genoeg om twee winkel-woonhuizen rechts van Twijnstraat 26 te kopen, inclusief de grond van het steegje tussen deze twee panden. In 1882 diende hij een verzoek in om deze panden te slopen en er het imposante woonhuis voor zichzelf en zijn familieleden te laten bouwen.

Fragment van een reclamebiljet van de winkels Twijnstraat 24 en 26 van Bosshardt in uiterlijk 1880. Deze winkelpuien zijn in opzet nog aanwezig maar helaas flink verrommeld.

Afbeelding 106:
apotheker H.A. van der Weerd
in de eerste helft van de
20ste eeuw.

De bouwtekening van Twijnstraat 28 anno 1882.

Apotheker Hendrik Adolf van der Weerd, geboren te Amsterdam in 1868, verwierf dit pand en vestigde er in 1898 een apotheek in, de rest van het huis werd door hem en zijn gezin bewoond. Van der Weerd begon trouwens als apotheker op Twijnstraat 38 (zie hierover bij Twijnstraat 36). Op dat adres was hij in 1894 opdrachtgever voor de plaatsing van de fraaie winkelpui die door architect I.H.J. van Lunteren was ontworpen. Hendrik hield dus wel van 'schone' architectuur. Van der Weerd runde de apotheek tot aan zijn dood in 1942, zijn weduwe Sjoukje Wiegersma zette de zaak nog enkele jaren voort en woonde boven de apotheek.

In 1942 werd Dirk Gerard Boswijk de beherend apotheker en was dat gedurende 40 jaar tot 1982. Hij was de naamgever van de apotheek die nog steeds onder zijn naam bekend staat.

Afbeelding 107:
het interieur van apotheek
Boswijk in de 70-er jaren van
de 20ste eeuw.

Van 1975 tot 1982 was Robert Hindrik Bernard Jansen hier de 2de apotheker en in dat laatste jaar nam hij de apotheek van Boswijk over, hij runde deze tot 2001. In dat jaar nam apotheker Clasineke Groenendijk de zaak over en zij is hier tot op de dag van vandaag apotheker.

Voor meer informatie over de apothekers in dit pand verwijst ik naar SteenGoed nummer 65 uit 2019 (zie bij Bronnen/literatuur).

Twijnstraat 22

Per 2022 zit hier Piercing Studio Tom van Oudenaarden. Tom bedacht zich vast niet dat de winkelpui een toepasselijke voor zijn ambacht is: de pui bevat gepierceerde onderdelen.

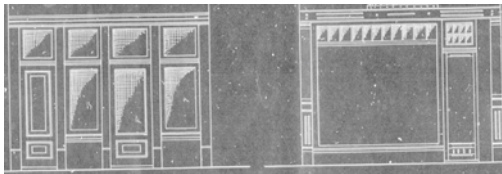

Links: het Twijnstraat-geveldeel, rechts: het Nicolaasstraat-geveldeel. Zie de gestileerde bloemen op het gietijzeren fries, de sierlijke geklinknagelde hoekverbinding en het dito gietijzeren muurankertje in de Nicolaasstraat. De gestileerde bloemen zijn feitelijk versierde piercings, met een fris nieuw verfje zou het fries een uniek reclamemiddel kunnen worden.

De winkelpui van Twijnstraat 22 stamt uit 1909 en komt in beide winkelpuien-inventarisaties (van 1986 en 2009) van de gemeente Utrecht voor.

Net als in Twijnstraat 79 (zie daar) is in deze winkelpui gebruik gemaakt van gietijzer, een materiaal dat van 1890-1910 in winkelpuien toegepast werd. De winkelpui van Twijnstraat 79 was in 1905 geplaatst, vier jaar vóór die van Twijnstraat 22 dus. Bijzonder is dat de ijzeren puibalk hier slechts een kleine overspanning heeft. Waarschijnlijk was de winkelpui van nummer 79 een belangrijke inspiratiebron voor die van nummer 22. De puibalk van nummer 22 heeft dezelfde gestileerde bloemen als die van nummer 79.

De bouwtekening van de winkelpui anno 1909, een kopie van een zogenaamde blauwdruk. De aanvrager was J.P.W.F. Kaldenberg, boven het linkerdeel staat 'bestaand', boven het rechterdeel 'komend'. Wel een heel andere winkelpui vanaf 1909 dus, met een relatief heel groot raam. Kaldenberg was eigenaar van Twijnstraat 22, hij grossierde in behangselpapier etc. en zat op Steenweg 16 en Twijnstraat 22.

Rond 1860 zat schoenmaker en winkelier Peter Lambertus van Dortmond hier, dit is een nog steeds bestaande en erg bekende schoenenzaak die inmiddels al lang op de Lange Elisabethstraat zit (vijfde generatie nu). De winkelpui zag er toen anders uit, zie daarvoor de bouwtekening hierboven.

Tussen 1870 en 1890 vestigen zich hier respectievelijk 'kleedermakers' Bresser en Kraaijenest, deze laatste zal na nummer 22 nog ruim zes decennia op nummer 45 van de straat zitten.

Vanaf 1890 zullen hier gedurende circa een eeuw, bijna onafgebroken, winkels in tabakwaren gevestigd zijn, sigaren zijn hier de langste tijd het voornaamste product. Achtereenvolgens gaat het om S. Mantel, J. Vocking en P. Kers. Ze stonden vermeld en/of bekend als sigarenmagazijn, magazijn betekent op winkelgebied trouwens: een winkel met een groot assortiment.

Geurige pijptabak, ruikt u het ook? Vocking had, zo blijkt, naast de vestiging in Twijnstraat 22 nog vestigingen in de Lange Elisabethstraat, Oudegracht en Burgemeester Reigerstraat.

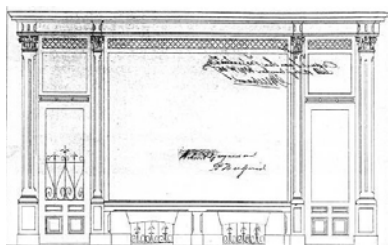
Twijnstraat 14

Deze winkelpui maakt (sinds 1993) onderdeel uit van de AH-vestiging Twijnstraat 4-16.

De winkelpui per medio 2022.

Deze winkelpui is opgenomen in de gemeentelijke inventarisaties van winkelpuien uit 1986 en 2009 en is om diverse redenen bijzonder. Ze stamt uit 1891 en is momenteel zo goed als volledig als toen ze geplaatst werd. de Rijksmonumentenbeschrijving spreekt van "vier pilasters met composiet kapitelen". In deze beschrijving wordt overigens verder niet aangegeven uit welke componenten dit composiet bestaat. Gezien het relatief grove voorkomen gaat het mijns inziens om zink, het voordeel ervan ten opzichte van terracotta is de duurzaamheid (zie verderop).

Deze bouwtekening is uit 1891, de aanvrager was P.H. van Gendt. De mogelijkheid tot inzoomen op de bouwtekening bij HUA maakt de bijzonder sierlijke totaalcreatie en details zoals sierlijk traliewerk (dat overigens nog aan deuren én kelderlichten aanwezig is!) extra duidelijk. P.H. van Gendt was toen de eigenaar totdat hij het pand in 1919 aan zijn toenmalige huurder J. Simons verkocht.

De linker detailfoto betreft het linker kapiteel van de winkelpui, de vier kapitelen van de pui zijn uit zink vervaardigd en doen wat ruig aan.

Grote kans dat deze zinken kapitelen door de blikslager van Twijnstraat 36 (zie daar) vervaardigd zijn. Rechts: een zo goed als identiek kapiteel, deze is van de winkelpui van Minrebroederstraat 3. Het hier toegepaste materiaal is terracotta. Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven, waren terracotta ornamenten minder ruig maar ook minder duurzaam.

Vanaf circa 1880 zat Anthonie Johannes Maarschalkerweerd, in behangersartikelen, hier gedurende ruim vijf jaar. Hij verhuisde zijn zaak naar Twijnstraat 2 en overleed kort erna. Zijn weduwe en later hun zoon zouden daar gedurende ruim 70 jaar met later de naastgelegen voormalige adressen Oudegracht 388 en 390 (deze vallen nu onder Twijnstraat 2) een grote bekendheid opbouwen en erg goed boeren.

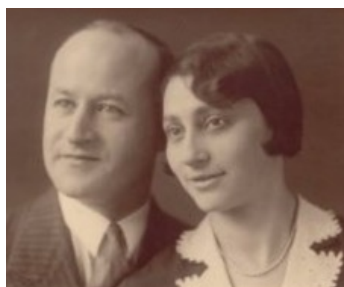
Afbeelding 116: een visitekaartje van Henricus Hoebens van rond 1900 (uit 'collectie Bernard Martens van Vliet').

In 1892 vestigde Henricus Hoebens zich op dit adres, hij genoot direct van een schitterende nieuwe winkelpui en was daarmee helemaal bij de tijd (lees: mode van winkelpuien). Hoebens was sigarenfabrikant en had een sigarenmagazijn in de winkel, hij zou zijn zaak hier tot 1900 drijven. Zie voor achtergrondinformatie over sigarenmaken en deze activiteit in de Twijnstraat bij de beschrijving van Twijnstraat 54.

In 1900 trok Jacob Simons in dit pand. Jacob deed in 'manufacturen' (vooral gebreide goederen en geweven producten) en had tien jaar later meerdere coupeuses in dienst. De zaak bleef in de familie en werd door zoon Benedictus (roepnaam Ben, in de straat had hij de bijnaam 'Piepie') onder de naam 'firma J. Simons' voortgezet. Zijn vrouw Lina werkte vanaf 1931 mee in de zaak.

Advertenties van respectievelijk J. Simons in 1914 en Fa. J. Simons in 1930.

Afbeelding 119: Ben and Lina Simons in 1931.

Tijdens WO II was Ben Simons actief in het verzet. De Duitsers werden hierover getipt maar Ben en Lina konden tijdig onderduiken. De Duitsers plunderden daarop de winkel en bovenwoning. Na WO II zette Ben de winkel tot halverwege de zestiger jaren voort, Ben en Lina emigreerden direct erna naar de Verenigde Staten. Twee generaties Simons hebben hun producten hier ondanks alles gedurende ruim 60 jaar aan de vrouw en man gebracht.

Kwestie wijziging Twijnstraat 4

Gelukkig is de bijzondere historische winkelpui van Twijnstraat 14 tot nu toe met passend respect door de huidige bezitter en gebruiker, 's lands bekendste grootgrutter, behandeld. Dat is helaas niet te zeggen over de historische winkelpui van Twijnstraat 4 die eveneens in bezit en gebruik is bij dezelfde grutter. Deze winkelpui werd vóór 1893 door de bekende drogisten Van Rinkhuijzen en Herminghuijzen geplaatst. De historische pui werd bij een verbouwing van ruim honderd jaar na plaatsing geweld aangedaan, waarin volgens voorgelegde en uiteindelijk goedgekeurde plannen (voor de gevelrij nummers 4-16) niet was voorzien.

De commissie Welstand en Monumenten concludeerde in een vergadering van 1997 dat de winkelpui van Twijnstraat 4 een ingreep had ondergaan die geen goedkeuring verdiende. De commissie nam zich voor het afrondingstraject van projecten voortaan goed in de gaten te houden, dit voornemen is inmiddels staande praktijk geworden. Hopelijk weet genoemde gebruiker tot in lengte van dagen verder voldoende respect op te brengen voor het restant van deze historische winkelpui. En dat respect verdienen de historische puilen van de nummers 6, 14 en 16, ook door deze gebruiker in één geheel geëxploiteerd, eveneens.

Links (afbeelding 120): foto winkelpui drogisterij Van Rinkhuijzen en Herminghuijzen rond 1900. Midden: de winkelpui in 1986, toen al zo'n 100 jaar gekoesterd door vele generaties drogisten R&H en Hotke. Rechts (afbeelding 122): de huidige situatie, bij genoemde verbouwing werd links een deur in de plaats van de oorspronkelijke etalage geplaatst.

Overzicht winkelpuilen Twijnstraat even zijde met samenvatting

Nr. 56: 1878; gepersonaliseerde pui; drie generaties slijters etc. Koster gedurende 100 jaar;

Nr. 54: 1880; 50 jaar sigarenfabrikant en verdienstelijk man G.J. Verbiest;

Nr. 50: 1899; twee generaties De Leeuw in koloniale waren, gedurende 80 jaar; genoemd in publicaties; eigen koffiebrandery en lang gratis bakje zaterdag-koffie; pakhuis in de Doelenstraat, bovenop de winkelpui extra bedrijfscultureel erfgoed uit 1894/1901;

Nr. 36: 1887; drie generaties koper- en blikslagers etc. Elfrink gedurende ruim 100 jaar; hele voorgevel nog uit 1887;

Nr. 32: laat 18de-eeuws (reconstructie); porselein-visitekaartje Waanders van 1870; gewaarwording dijkstraat;

Nr. 28: 1882; sinds 1898 apothekerswinkel, al 125 jaar dus;

Nr. 22: 1909; gietijzeren bouwdelen; circa 100 jaar winkel in tabakwaren geweest;

Nr. 14: 1891; mooie composiet (vooral zinken) kapitelen; visitekaartje sigarenfabrikant Hoebens uit 1900; twee generaties.

Nota bene: de winkelpuien van de hier behandelde panden zeggen in principe niets over de ouderdom van de panden erachter (concreet vooral zijgevels, balken, achtergevel en kap): die zijn in principe bijna altijd ouder, soms zelfs drie tot vier eeuwen ouder met alle hun bijzondere geschiedenis en details. Zie het Utrechts Documentatiesysteem voor de ouderdom, geschiedenis en details van de panden.

De voorgaande beschreven winkelpuien betreffen een persoonlijke selectie van 8 van de 28 puien van de even zijde. Bijna alle huidige winkelpuien van de straat zijn historisch interessant en kennen veelal een boeiende geschiedenis van de ondernemer/winkeliers die letterlijk en figuurlijk achter de gevels zaten. Ik heb voldoende informatie om dit nog eens verder uit te werken, de vorm ervan is een aandachtspunt.

Een ander voorbeeld met een vergelijkbare gietijzeren puibalk is de pui van Twijnstraat 22 (zie daar), die van nummer 79 was hier waarschijnlijk de inspiratie voor. De winkelpui van Twijnstraat 25 is ook uitgevoerd met gietijzeren pilaren en kapitelen (zie daar).

In het Utrechtsch Nieuwsblad van 4 april 1905 wordt over de nieuwe winkelpui geschreven dat het 'een sieraad voor de omgeving is geworden, vooral des avonds als de fraaie gasverlichting aller aandacht trekt.'

Het door de huidige ondernemer uitgebrachte boekje 'Van Grutterij tot IJswinkel. ...' (zie bij Bronnen/literatuur) toont zijn grote betrokkenheid bij het pand en omgeving, mooi om te zien. Hij zocht onder andere uit dat grutters het pand vanaf de 17de eeuw bevolkten, met op het laatst vier generaties grutters Overwijn tot in 1904. Vervolgens beschrijft hij de ondernemer/winkeliers die achter de vernieuwde winkelpui hun nering hadden. Mijn onderzoek tot 1950 voegt hier slechts beperkt iets aan toe met enkele eigen accenten.

Een advertentie van Martha's Damesmodemagazijn in het UN (links) en twee in 'De Vijfheerenlanden', alle geplaatst tussen 1905 en 1908. Bewust gerichte advertenties en tekenend voor de tijd: heilige communiehoeden.

De eerste ondernemer/winkelier die dankbaar achter het 'sieraad' van de nieuwe winkelpui plaatsnam, was 'meijuffrouw' Van der Nap. Martha van der Nap kwam uit Groningen en startte hier op 34-jarige leeftijd haar 'Damesmodemagazijn De Roos'. Ze adverteerde uitgebreid in het UN maar daarnaast ook veel in 'De Vijfheerenlanden' (weekblad voor Vianen en omstreken), dit sluit aan bij het besproken ruime verzorgingsgebied van de Twijnstraat (zie hoofdstuk 3).

Martha runde haar damesmodemagazijn tot 1928, ze hechtte aan een mooi ingerichte etalage, zo blijkt uit enkele foto's.

Foto uit 1924 door E.A. van Blitz en Zn, de mooi geëtaleerde hoeden van Martha's 'Damesmodemagazijn De Roos' zijn hier te zien. Het onderste en het bovenste deel van de pilaren heeft hier een gedraaid uiterlijk (inzoomen op de foto laat dat goed zien). Het is typisch voor de genoemde overgangsstijl om te experimenteren en dit gedraaide doet denken aan zogenaamde schroefzuilen, deze sierlijke vorm werd vooral in de romaanse architectuur toegepast. Helaas zijn de cannelures (gleuven) nu niet meer te zien, ze zijn vast door verfdichtgeslibt.

Gerrit Jacobus Struijk uit Numansdorp vestigde zich in 1903 in de Twijnstraat, hij begon zijn aardappelhandel op nummer 11. In 1928 verhuisde hij met zijn zaak naar Twijnstraat 79 en zoon Pieter begon zijn eigen aardappelhandel in de Gildstraat. Vader Gerrit gebruikte de grote etalages op een andere manier dan Martha: een foto uit 1935 laat zien dat hij 'Aardappelenhandel' opvallend groot op de ruiten had laten schilderen. Toen vader Gerrit in 1938 overleed, nam Pieter de zaak in Twijnstraat 79 over. Pieter voorzag niet alleen zijn klanten uit de wijde omgeving van 'zetpoters' als Eigenheimers en Bentjes maar schreef geregeld in op garnizoensaanbestedingen, zoals meer ondernemer/winkeliers in de straat deden. Utrecht had tot de tweede helft van de 20ste eeuw - vooral in het stationsgebied - vijf grote kazernecomplexen en de bevoorrading met etenswaren was voor veel handelaren profijtelijk. De regelmatig gewonnen aanbestedingen leverden Pieter een grote aardappelfzet op.

Met het overlijden van zoon Pieter in 1948 eindigde de aardappelhandel op dit adres. In 1970 kocht het Utrechts Monumentenfonds dit pand omdat het in zeer slechte staat was. Het UMF kon het pand redden en toen monumentensubsidies ontorekend bleken, werd het aan Bouwbedrijf Stuyvenberg verkocht onder voorwaarde van grondig herstel, behoud van de voorgevel en woonfunctie. Zo werd ook de winkelpui in ere hersteld.

AANBESTEDINGEN

Uitalag van de gehouden aanbesteding door den Garnizoenscommandant, voor de levering van zand- en kleiaardappelen, voor de troepen in garnizoen Utrecht, gedurende het tijdvak van 1 Augustus tot en met 31 October 1934.

Door de volgende personen is ingeschreven:
 G. Struijk te Utrecht, zandaardappelen f 5.20 en kleiaardappelen f 6.20; Fr. Voerman te Roosendaal, zandaardappelen f 4.75, kleiaardappelen f 5.25; J. Oostrum te Utrecht, zandaardappelen f 5.46; kleiaardappelen f 6.00; P. Struijk te Utrecht, zandaardappelen f 5.69; kleiaardappelen f 6.15; J. de Dreu te Zeist, zandaardappelen f 4, kleiaardappelen f 4.40, alles per 100 K.G.

Eén van de vele garnizoensaanbestedingen van aardappelen die zowel door vader als zoon Struijk gewonnen werd, hier aan hen toegewezen in 1934.

Twijnstraat 67

Per 2022 is hier Kazerij Stalenhoef gevestigd, vanaf 2006 gestart en tot nu gerund door Pascha Stalenhoef.

De winkelpui van Twijnstraat 67 is in beide winkelpuien-inventarisaties van 1986 en 2009 van de gemeente Utrecht opgenomen. Volgens de Rijksmonumentenbeschrijving betreft het een 19de-eeuwse houten winkelpui. Gezien de pui en het feit dat er geen bouwtekening bij HUA en in het UDS aanwezig is, lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat deze winkelpui van circa 1850 is (vanaf 1853 werden bouwtekeningen structureel gearchiveerd). Daarmee is deze winkelpui de oudste winkelpui van de Twijnstraat.

Een winkelpui die vooral opvalt door de mooie consolekoppen en de sterk naar voren komende kussens van de historische paneeluur naar de bovenwoning.

Deze winkelpui lijkt niet uit een modellenboek samengesteld. Het gaat hier om een gepersonaliseerde of praktisch gepersonaliseerde winkelpui. Heel bijzonder zijn de twee consoles met koppen, links een mannen- en rechts een vrouwenkop. Teneinde de houten pui met consoles maximaal tegen weersinvloeden te beschermen zijn forse geprofileerde uitkragingen ontworpen.

Linker twee foto's: mannekop met pruik in de linkerconsole van de winkelpui; rechter twee foto's: de vrouwenkop in de rechterconsole. De pruik van de man lijkt het gestelde dat de winkelpui van rond 1850 is te bevestigen.

In dit winkel-woonhuis zijn mensen met opvallende beroepen gevestigd geweest. In 1830 vinden we hier Jacobus Luca, een boswachter. In 1860 gaf Carel Julius Franciscus Bonemeijer, 'muzikmeester', hier 'Piano Onderwijs', hij was trouwens tevens langdurig lid van de Schutterij en werd daarvoor onderscheiden. In 1873 trad sigarenmaker Albertus Jacobus Ashoff hier aan en begon er een winkel in tabak en sigaren. Vanaf circa 1890 was hij tevens theehandelaar en verkocht hij dit koloniale product erbij in de winkel. Hij deed dit tot 1913 en heeft hier dus 40 jaar in tabak, sigaren en thee gedaan.

Advertentie van Ashoff als theehandelaar in het Adresboek Utrecht van 1888. Zijn naam is hier als Ashof gespeld, dat kwam bij zijn naam vaker voor. Het wijkhuisnummer (B) 141 werd in 1890 gewijzigd in het straathuisnummer 67.

In 1913 vestigde barbier/kapper Arie Huffels zich op dit adres totdat zijn zoon Fer het scheermes en de kappersschaar hier overnam. Fer zou dit tot 1992 doen, dat betekent dat twee generaties Huffels hier gedurende 80 jaar geschoren en geknipt hebben.

Het woord KAPPER stond nog tot het laatst - in 1992 - handgeschilderd in een mooi lettertype op de winkelruit en zie het emailen uithangbord, het was duidelijk welk ambacht hier uitgeoefend werd. Op de foto's staat ook de naam F. Huffels nog handgeschilderd in hetzelfde mooie lettertype op de winkelruit, het ambacht van reclameschilderen was inmiddels een zeldzaamheid. De consolekoppen komen wit geschilderd mooier uit, de kleur blijkt ook elders in dit SteenGoed belangrijk voor het opvallen van bijzondere details.

Oude winkelinterieurs waren in de negentiger jaren een zeldzaamheid geworden, dat geldt nog meer voor foto's ervan. Bij Twijnstraat 28 is een foto opgenomen van een historisch apothekersinterieur, bij nummer 67 is er nog een foto van een oud kappersinterieur.

Afbeelding 151: beschrijving HUA bij deze foto: "Interieur van de kapperszaak F. Huffels (sinds 1913) in het pand Twijnstraat 67 te Utrecht." Kapper Fer Huffels poseert hier met een klant, op de achtergrond zijn vrouw Truss Huffels in 1991. N.B.: deze foto maakt deel uit van een heerlijke serie van 27 foto's (volledig in HUA-BB aanwezig) in het kader van de foto-opdracht 'Kleine middenstand in Utrecht' door fotograaf Anita Pantus en maakt deel uit van de collectie Stichting Stedelijke Fotografie Utrecht.

In 1950 ondersteunde het Utrechts Monumentenfonds de eigenaar van het pand met raad en geld om de voorgevel op te knappen, dat was in de tijd dat het UMF voor een belangrijk deel dit soort ondersteunende zaken deed.

Twijnstraat 59

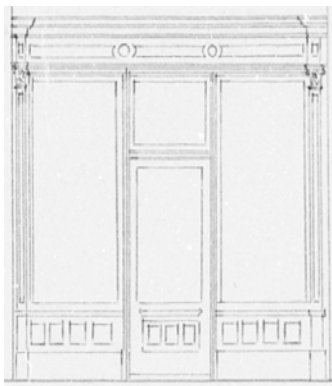
Per 2022 runnen - zelfstandige - kappers hier de zaak 'Seven Kappers'.

De winkelpui oogt erg bescheiden sinds het verliezen van de oorspronkelijke mooie ornamenten.

De winkelpui van Twijnstraat 59 is in beide winkelpuien-inventarisaties van 1986 en 2009 van de gemeente Utrecht opgenomen. Deze pui is in 1880 als onderdeel van een 'ontwerp van een winkelhuis' geplaatst door Nicolaas Schwarz. Hier geen foto's van details, verder op leest u bij afbeeldingen waarom.

Johann Peter Schwarz is in 1824 in Marienrachdorf, Hertogdom Nassau, Duitsland geboren en vestigt zich, met zijn oudere broer Nicolaas, in 1868 als koopman en handelaar in aardewerk en porselein op Twijnstraat 59. Zij waren twee van de vele Duitse ondernemers die zich in Utrecht vestigden, zie elders in dit SteenGoed. Johann overleed in 1880 en zijn zoon Johan Peter nam de zaak over. Vanaf 1900 kocht en verhandelde zoon Johan tevens glaswerk en doet dan vooral in glas- en aardewerk, hij doet dit tot 1919 op dit adres. Dat betekent dat twee generaties Schwarz hier gedurende ruim 50 jaar porselein, aardewerk en glas hebben verkocht.

De beschrijving bij de verbouwingstekening uit 1880 is: "ontwerp van een winkelhuis in den Twijnstraat", de aanvrager voor de vergunning is: N. Schwarz. Helaas zijn de mooie kapitelen die de winkelpui had (zie hieronder) verdwenen. Een moderniseringsplan van de winkelpui in 1953 werd om monumentale redenen afgekeurd.

Foto links door J.W. Deetman in 1925: de Nauwe Watersteeg met merendeel van het rechter kapiteel van de winkelpui van het pand, dit is ten tijde van het schoenenmagazijn van Hendrik Noorman (zie verderop). Inzoomen via de beeldbank van HUA laat duidelijk zien dat er een verfijnd vrouwenkopje als bekroning van de kapitelen aanwezig was. Het sierlijke kopje paste perfect bij de oorspronkelijk in de winkel verkochte porseleinproducten van de gebroeders Schwarz waarvoor de pui geplaatst werd. Vooral daarom is het aannemelijk dat de kapitelen van het (verfijnde) terracotta waren en deze van de lokale fabriek betrokken werden: de 'Utrechtsche Terra-Cotta-Fabriek', zie hiervoor hoofdstuk 2. Zie trouwens ook de steunbogen in de Nauwe Watersteeg die doen denken aan pittoreske Zuid-Europese plaatjes, deze steunbogen zijn nog aanwezig. Foto Rechts: een vergelijkbaar kapiteel als dat op de linker foto (dit - overigens zinken grovere - kapiteel bekroont een pilaster van de winkelpui uit 1897 van Haverstraat 16).

Vanaf 1921 verkocht en repareerde grossier Hendrik Noorman, geboren in Assen, hier schoenen en ander schoeisel, hij zou dit tot 1940 op dit adres doen. Zie de advertentie en foto hieronder voor visuele getuigen van zijn activiteit op dit adres.

Links een regionale advertentie van Noorman uit 1921 als verkoper van dames-, meisjes- en herenschoenen en rechts een foto van zijn uithangbord rond 1935, te lezen is: 'Noorman's schoenmakerij'.

Vanaf eind veertiger jaren vestigde 'De Houthal' zich op dit adres, de handel in hout was dusdanig omvangrijk dat van het gehele perceel tot aan de Twijnstraat aan de Werf gebruik gemaakt werd, een diepte van in totaal zo'n 35 meter.

Links: het uithangbord van de Houthal hing er nog tot zeker 2013, foto door Dick Goosen.

Midden: het pakhuis annex werkplaats van 'Fa. de Houthal' aan de Twijnstraat aan de Werf in 1970. Toen zag de Twijnstraat aan de Werf er verwaarloosd uit, tegenwoordig is het een 'goudkust' met mooi herstellende pakhuizen die inmiddels alle bewoond worden. Het specifieke voormalige pakhuis maakt nu deel uit van een miljoenenpand, foto door Gibo Smilda

Rechts: ludieke advertentie van de Houthal in het Utrechtsch Nieuwsblad van 1953.

Twijnstraat 47

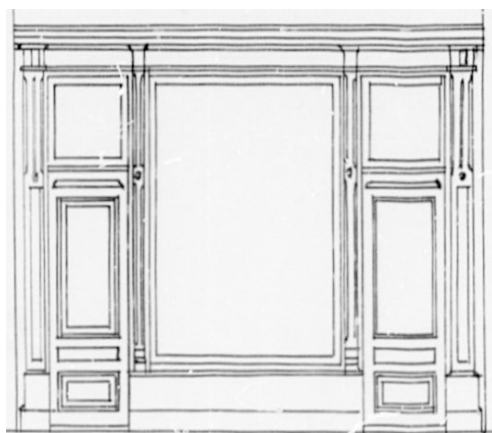
Per 2022 zit hier bierboetiek en -kennisverspreider 'De Bierverteller'.

De Bierverteller zit sinds 2016 op dit adres, de winkelpui is nog de 19de-eeuwse pui met onder andere oorspronkelijke paneeldeuren. Consoles ontbreken, vanwege de ondersteunende functie ervan is het logisch dat ze wel aanwezig waren of dat er minimaal meer profielwerk was (zie de bouwtekening met toelichting hierna).

De winkelpui van Twijnstraat 59 is in beide winkelpuien-inventarisaties van 1986 en 2009 van de gemeente Utrecht opgenomen. Ze heeft houten pilasters, paneeldeuren en een hardstenen plint volgens een gemeentelijke beschrijving uit 1987. Deze winkelpui is 19de-eeuws gezien de onderstaande verbouwingstekening uit 1900 waarbij de winkelpui geen onderdeel van de verbouwing is.

Deel van een verbouwingstekening van het pand uit 1900, deze verbouwing betreft echter niet de winkelpui. Dat betekent dus dat de winkelpui van vóór 1900 is, het exacte jaartal is gissen omdat geen oudere bouwtekening (op HUA-BT en het UDS) aanwezig is.

Pal boven de winkelpui bevindt zich een gevelsteen waarvan ik geen absolute relatie met een ondernemer/winkelier heb kunnen ontdekken, er zijn echter wel aanwijzingen richting de hierna beschreven winkelier De Ruiters. De gevelsteen betreft een mooi oud zeilschip, een zeemeermin en schelpen en vermeldt het woord RUSALKA en 1986 als jaartal. Het woord RUSALKA staat onder andere voor waternimf, het vermelde jaartal zal het jaar van plaatsen zijn (zie eveneens verderop).

Welke ondernemer/winkeliers vonden hier achter de 19de-eeuwse winkelpui hun nering? Per 1860 staat Weduwe Cornelis van Eijk, 'slagtster' hier te boek, enkele jaren later werd ze 'vleeschhouwster' genoemd. Het ambacht werd na vijf jaar door haar zoon Marinus Jacobus voortgezet, na zijn overlijden nam zijn weduwe de zaak over. Het slagersambacht Van Eijk eindigde in 1905, ze hadden hier dan minimaal 45 jaar het slagersvak uitgeoefend. Vanaf genoemd jaar werd het op dit adres over een heel andere boeg gegooid: Jan van Donselaar, 'kleedermaker', trad hier aan. Hij zou dit ambacht hier niet steeds uitoefenen want hij werd na tien jaar consequent als 'winkelier' omschreven.

Afbeelding 163: de gevelsteen boven de winkelpui. Hobbyfotograaf Joost van Waert legt muurkunst in Utrecht vast en weet over de gevelsteen te melden dat dit een co-creatie is van beeldhouwer Koos Boomstra en keramist Tsjerk Holtrop. Deze kunstenaars schiepen tussen 1980 en 2005 veel mooie gevelstenen voor Utrechtse panden en dito lantaarnconsoles voor onze werfmuren.

Vanaf 1928 ging het opnieuw over een heel andere boeg: Martinus Wilhelmus Nierwerth begon hier dan een fruithandel. Hij zou deze handel op dit adres drijven totdat hij in 1939 een zaak in de Voorstraat onder de naam 'Bananenhuis' opende. De fruithandel werd op Twijnstraat 47 direct voortgezet door Aart de Ruiter die uit Rotterdam naar de Twijnstraat kwam. In 1950 voerde hij zijn fruithandel onder de naam 'West-Indisch Bananenhuis', eind 1972 eindigde de handel ten gevolge van zijn overlijden (de fruitwinkel deed in de zestiger jaren trouwens ook in snoep, zo weet ik uit eigen ervaring). Al met al betekent het dat hier in de 20ste eeuw gedurende 45 jaar een fruithandel heeft gezeten. Vanaf begin zeventiger jaren was de winkel zo'n tien jaar niet als zodanig in gebruik totdat zoon Kees de Ruiter in 1984 met een etalagemuseum voor een blikvanger zorgde. Eind 1986 stond Twijnstraat 47 te koop, een relatie met het jaartal op de eerder besproken gevelsteen ligt om diverse redenen voor de hand.

Pakhuis achter het pand aan de werf

Achter de Twijnstraat-panden werden oorspronkelijk tal van pakhuizen gebouwd, deze werden ten behoeve van de bedrijven in de straat met vrachtschepen bevoorraden en hadden hun ingang aan de Twijnstraat aan de Werf. De bouwlaag aan de werf werd voor opslag gebruikt maar er waren situaties waarbij de bouwlaag erboven eveneens voor dat doel gebruikt werden. Aan de kant van 'Achter Twijnstraat' - het laatste deel van de straat Oudegracht - had je werfkelders voor opslag onder de straat Oudegracht en achter de Twijnstraat-kant waren er veel pakhuizen aan de straat, de Twijnstraat aan de Werf dus. Achter het pand Twijnstraat 47 ligt een oorspronkelijk pakhuis dat met het huidige voorkomen uit het begin van de 19de eeuw stamt. Het werd (tot 1952) voor opslag door genoemde fruithandelaren gebruikt. Het pakhuis had zeker in de 17de eeuw al een voorganger.

Verderop komt u nog diverse voorbeelden van oorspronkelijke pakhuizen aan de Twijnstraat aan de Werf tegen, deze voormalige pakhuizen zijn tegenwoordig bijna allemaal bewoond en inmiddels zelfs zogenaamde goudkustwoningen.

Te huur PAKHUISRUIMTE, zeer geschikt voor werkplaats. Te bevr. A. de Ruiter, Twijnstraat 47, telef. 23325.

Het pakhuis rond 1895, 1973 en 2022. Bij het ombouwen en opknappen van het pakhuis in 1976 is het bovenste raampje toegevoegd. Het pandje wordt momenteel duidelijk door een grachtenpandliefhebber bewoond.

Het pakhuis werd in 1952 door genoemde Aart de Ruiter te huur aangeboden, hij had er vanaf dat jaar kennelijk geen opslagemplooi meer voor. In de zeventiger jaren van de vorige eeuw zat 'Potterie de Werf' hier, de bekende keramist De Jong vervaardigde er mooie keramiek die nog regelmatig te koop wordt aangeboden.

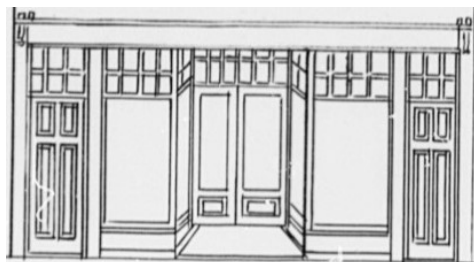
Twijnstraat 43

Per 2022 zit hier café De Stichtse Taveerne.

De winkelpui met onder andere verborgen jeugdstil-elementen.

De bouwtekening uit 1907, de dubbele toegangsdeur tot de oorspronkelijke winkel lag vanaf de plaatsing terug van de rooilijn. Zo was er extra etalage-oppervlak die meer zicht op meer koopwaar gaf. Zie verderop voor het verhaal over de aanvrager die hier ondernemer/winkelier was.

De oorspronkelijke jeugdstil-versieringen boven de deuren, hier in 1974 boven de linkerdeur, zijn overschilderd. De huidige sierlijke groene tegels van de pui zijn na het jaar van deze foto aangebracht.

Vanaf 1875 zijn hier gedurende circa tien jaar de gebroeders De Haart en De Graaff, kooplieden in kaas en granen gevestigd. Tien jaar later opent Henricus van Ballegooi er zijn winkel in glas en aardewerk, hij zal er ruim tien jaar zitten. In 1907 brengt Cornelis de Haan de huidige winkelpui aan, zie de bouwtekening bij zijn aanvraag hierboven. Vanaf 1910 verschijnt De Haan op dit adres in de boeken en verkoopt hier in het begin koloniale waren zoals koffie, thee, tabak, suiker, cacao en specerijen. Zoals bij Twijnstraat 50 vermeld, waren er tal van winkels in koloniale waren in de Twijnstraat. De bekendste waren De Gruyter, Albert Heijn en De Leeuw. Het assortiment van De Haan breidt zich zoals vaker bij de genoemde producten uit tot alle kruidenierswaren en hij adverteert en verkoopt veel, daarvoor heeft hij uiteindelijk versterking van drie 'winkeljuffrouwen' en een 'pakhuis knecht'.

Onder kruidenierswaren vallen ook producten die de reinheid ten goede komen met toen aansprekende advertenties van De Haan zoals hieronder.

Flinke 3e
Winkeljuffrouw
2009
GEVRAAGD, voorz. van goede getuigen. Zich aan te melden O. DE HAAN, Twijnstraat 43.

GEVRAAGD
een Pakhuisknecht, goed kunnende fietsen. Zonder goede getuigen onnodig zich aan te melden. Zich in persoon te vervoegen: O. DE HAAN, Twijnstraat 43. 0129

De Haan had veel afzet en werk zo blijkt uit deze oproepen in het Utrechtsch Nieuwsblad van 1916.

EEN SIERAAD IS DE LINNENKAST
ALS GIJ MAAR HET DE CONDOR WASCHT
CONDOR-ZEEP
FABRIKANTEN DE HAAS & VAN BRERO
APELDOORN
Te Utrecht verkrijgbaar bij de
H. H. Grossiers:
C. DE HAAN, Twijnstraat 43.

Een goed begin
is 't halve werk.
EDELWEISS
ZEPPPOEDER
FABRIKANTEN DE HAAS & VAN BRERO
APELDOORN
Te Utrecht verkrijgbaar bij d^o
H. H. Grossiers:
C. DE HAAN, Twijnstraat 43.

Orde en reinheid waren door de Nederlandsche Vereeniging van Huisvrouwen, in hun bondslied van 1920, uitgedragen deugden waarop in die tijd creatief geadverteerd werd. Orde zoals in de eerste advertentie gepropageerd wordt, is wel erg opvallend en kwam later minder voor, reinheid daarentegen bleek een blijver voor de handel.

De Haan schroefde zijn verkoopactiviteiten in 1924 terug, dat is af te leiden van de navolgende advertentie waarin hij het pakhuis aan de Twijnstraat aan de Werf te huur aanbiedt.

TE HUUR
 een groote Kelderverdieping,
 uitstekend geschikt voor
WERKPLAATS. Voorzien
 van electrisch licht en kracht.
 Te bevragen C. DE HAAN,
Twijnstraat 43. 8744

Cornelis de Haan verkoopt zijn kruidenierswaren uiteindelijk in 1927 voor het laatst vanuit zijn winkel op Twijnstraat 43 en heeft hier dan ruim 20 jaar als ondernemer/winkelier gezeten.

Een jaar na het vertrek van De Haan opent de N.V. Hollandsche Manufacturenhandel Van der Werff en Co., gevestigd aan de Steenweg, hier een filiaal en zal er gedurende enkele decennia zijn waren verkopen. Vanaf 1937 verkoopt genoemde N.V. hier tevens galanterieën, speelgoed en huishoudelijke artikelen.

Advertentie waarin De Haan zijn pakhuis aan de werf te huur aanbiedt.

Niet lang nadat Van der Werff zijn filiaal op dit adres sluit, opent het café van Zonneveld Piek hier, dit café wordt rond 1975 door Henny en Joke Nieuwenhuijs overgenomen. In het boek van Kees Visser over de Twijnstraat staan smeuïge aardigheden over de vele en bekende bezoekers in het verleden die de uitbaters Joke en Henny van café de Stichtse Taveerne op hebben laten tekenen. Herman Berkien, die ook als barkeeper had gewerkt, trad hier begin zeventiger jaren zeer geregeld op. Hermans standbeeld staat aan de voet van de Twijnstraat.

Stichtse Taveerne, Twijnstraat aan de Werf, za.: Cabaret Herman Berkien in Driemaal daags een schoenlepel, 20.30

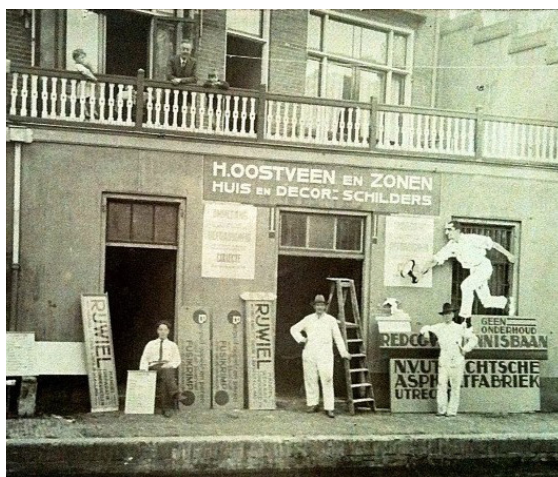
Er is een mooi affiche uit 1974 over de optredens van Herman Berkien in de Stichtse Taveerne maar die is op grond van de huidige HUA-regels helaas niet af te beelden. Hiervoor in de plaats een aankondiging uit de Volkskrant in 1974.

Pakhuis achter het pand aan de werf

Achter Twijnstraat 43 laat eerder genoemde Henricus van Ballegooi in 1895 het vermelde pakhuis aan de werf bouwen, daarvan is momenteel alleen nog de eerste bouwlaag te herkennen.

Bouwtekening van het pakhuis uit 1895 met als omschrijving: "het stellen van een pakhuis achter het gebouw aan de Twijnstraat no. 43" (nota bene: de achternaam van aanvrager H. van Ballegooi werd hier afwijkend geschreven, dat kwam bij hem wel eens voor).

Van pakhuis naar atelier naar restaurant. Links het pakhuis met bakfiets ervoor tussen 1905 en 1915, midden (afbeelding 179): Atelier van H. Oostveen en zonen, huis- en decoratieschilders, anno 1932 en rechts (afbeelding 180): Restaurant De Heeren van Leeuw, 21ste eeuw. Tussen atelier en restaurant was het dus ook een aantal jaren theaterzaal voor Herman Berkien zoals u kon lezen.

Twijnstraat 25

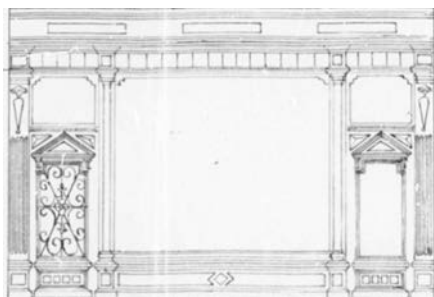
Per 2022 zit hier beauty- en wellness salon Infinity Spa.

De winkelpui met veel versieringen in neo-stijl.

De winkelpui van Twijnstraat 25 is in beide winkelpuien-inventarisaties van 1986 en 2009 van de gemeente Utrecht opgenomen. Ze werd hier in 1900 door Johannes Jacobus Hackfoort geplaatst.

De hier opvallende neo-details zijn nog zo goed als alle aanwezig en dus ruim 120 jaar oud.

De officiële monumentenbeschrijving van de winkelpui van dit Gemeentemonument is: "(...) een hardstenen plint, twee forse neo-renaissance deuren en kolommen beëindigd met acanthuskapitelen. Verder zijn er nog extra neo-renaissance versieringen." Vooral doordat de winkelpui een gaaf voorbeeld van een neo-renaissance onderpui is, wordt dit pand van kunsthistorisch belang geacht, waarvan akte. De tekst van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) van 1990 meldt nog over de winkelpui: "De pui bestaat uit een natuurstenen plint, houten etalagevensters en twee houten deuren, gietijzeren kolommen en een houten fries met tegels." Al met al veel

mooie woorden die aangeven dat er van alles te zien is. Johannes Jacobus Hackfoort was het aan zijn familie van schrijnwerkers 'verplicht' om er iets moois van te laten maken en dat is zeker gelukt. Het gebruik van gietijzer kwam trouwens in 1890 op en werd tot circa 1910 in winkelpuien toegepast, kleinzoon Hackfoort ging dus ook duidelijk met zijn tijd mee.

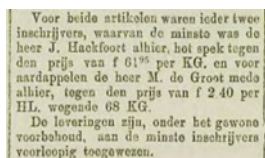
Generaties Hackfoort waren vanaf circa 1850 tot 1907 bekende ondernemer/winkeliers in de Twijnstraat. Van oorsprong kwam opa Johannes Jacobus uit Münster, Noordrijn-Westfalen, Duitsland en vestigde zich uiteindelijk als schrijnwerker (meubelmaker) in de Lange Nieuwstraat en vlak voor 1850 op Twijnstraat 23 (zie nadere info over Duitse ondernemer/winkeliers in Nederland en Utrecht bij Twijnstraat 15 verderop). Zijn zoon Wilhelmus Rutgerus nam het stokje rond 1850 over op laatstgenoemd adres, eerst als schrijnwerker en later als kruidenier. Kleinzoon Johannes Jacobus was rond 1885 spekslager (varkensslager) en betrok als handelaar en winkelier in koloniale en kruidenierswaren rond 1900 het pand Twijnstraat 25, hij runde toen ook eenzelfde winkel op nummer 23. Hij had in 1887 al een pakhuis achter Twijnstraat 25 laten bouwen en gebruikte dit voor zijn handel. Op Twijnstraat 23 runde kleinzoon Hackfoort trouwens vanaf circa 1890 tevens een winkel in koloniale waren.

Tien jaar vóórdat kleinzoon Hackfoort in Twijnstraat 25 trok, was ijzerhandelaar Wander Blom hier met een winkel gevestigd. Blom zou later naar Twijnstraat 3 verhuizen en daar met zijn ijzerwinkel, met nazaten die de handel uitbreidden, een gerenommeerde zaak opbouwen. Zie de beschrijving bij Twijnstraat 3.

Na kleinzoon Hackfoort zouden Lamberta Margaretha en haar zusje Lucia Maria Ros uit Groningen hier rond 1900 een kleine tien jaar een winkel drijven achter de nieuwe voorgevel. Het was een kantoorboekhandel met religieuze artikelen. De zusjes huurden het pand van Hackfoort en schein er kennelijk een moderne intieme sfeer.

Diverse details waaronder een gietijzeren kapiteel.

Utrecht had, zoals al bij aardappelhandelaar Struijk (Twijnstraat 79) vermeld, grote kazernecomplexen en de bevoorrading met etenswaren was voor veel handelaren profijtelijk, het maakte Hackfoort ook figuurlijk spekkoper.

GEVRAAGD
 tegen 1 Nov. of later een R.-K.
 Bakkersleerling of aankomende
 Knecht, van goede getuigen voor-
 zien. Brieven franco aan de firma
 L. M. Ros, Kantoorboekhandel,
 Twijnstraat 25, Utrecht. (8075)

Gevraagd.
 In een *koek- en banketbakkers-
 winkel* wordt een *WINKELJUF-
 FROUW* gevraagd, van goede getuigen
 voorzien, liefst boven de 20 jaar en van
 den G.G. of P.G. Fr. br. lett. A. met opgaaf
 van verlangd salaris aan de fa. L. M. ROS,
 kantoorboekh., Twijnstraat 25, Utrecht.

*De dames Ros hadden hier
 naast de kantoorboekhandel
 ook een soort van tearoom zo
 lijkt het.*

Kleinzoon J.J. Hackfoort zou in 1907 de pijp aan Maarten geven op de Twijnstraat, in dat jaar wordt Twijnstraat 25 inclusief het eerdergenoemde pakhuis verkocht (overigens werd tegelijkertijd ook het pand Twijnstraat 23 met het daarachter gelegen pakhuis verkocht). Hackfoort verhuisde in 1907 uit de Twijnstraat naar de directe omgeving van het Wilhelminapark en overleed uiteindelijk in 1935, hij werd 81 jaar oud.

Vanaf 1910 begint Christoffel Frits Dokter met een sigarenwinkel in het pand. Hij is in Kollum geboren en begint in 1909 met een baan in Utrecht als kantoorbediende bij Piëtas. Een jaar later waagt hij de stap naar ondernemerschap terwijl hij ook nog in loondienst blijft werken. Hij betrok zijn sigaren vast uit de Twijnstraat, daar zaten die jaren twee sigarenfabrikanten: Diebels op nummer 9 en Verbiest op nummer 54. Vanaf enkele jaren later staat Dokter als boekhouder en sigarenwinkelier geregistreerd, zijn vrouw Trijntje van der Werf zal ook geregeld in de winkel gestaan hebben. Dokter zette zich in 1913 met twee andere Twijnstraat-ondernemers in voor de plaatsing van het herinneringsmonument voor het vertrek van de Fransen uit Utrecht, dat monument staat nog bij de Tolsteegbrug.

*Dokters naam op de
 inscriptie van het genoemde
 herinneringsmonument.
 Dokter bracht in 1911
 sigaren in de handel onder
 het merk 'Tolsteegpoort'.
 In tal van andere uitingen
 komt de ondernemerszin van
 Dokter naar voren.*

*Wisseling van de wacht bij het
 magazijn in 1933.*

Tabak, Sigaren en Sigarettenmagazijn Wed.
 C. F. Dokter, Twijnstraat 25. Uitgetreden eigenaar:
 S. J. Kits. Zaak voortgezet door: L. M. Godefroj, zich
 noemende en schrijvende: Louis Godefroj, voor
 eigen rekening onder den naam: Sigarenmagazijn
 Dokter, v.h. Wed. C. F. Dokter.

Het sigarenmagazijn wordt na Dokters overlijden in 1924 door zijn weduwe voortgezet. Vervolgens wordt de zaak nog lang onder zijn naam gedreven, er zouden hier nog tot circa 1950 tabakswaaren onder de naam 'Sigarenmagazijn Dokter, v.h. Wed. C.F. Dokter' verkocht worden.

Hackfoorts pakhuis aan de werf

Naast de winkelpui van Twijnstraat 25 is ons nog ander bedrijfscultureel erfgoed nagelaten door eerdergenoemde kleinzoon Johannes Jacobus Hackfoort. De Twijnstraat aan de Werf wordt nog steeds opgesierd met een pakhuis dat hij achter de winkel liet bouwen. Zoals vermeld was kleinzoon Hackfoort toen spekslager en hier werd de handel van hemzelf en werden de kruidenierswaren van zijn vader opgeslagen. Aangezien zijn vader toen nog maar kort officieel als schrijnwerker gestopt was, werden er mogelijk ook nog meubels voor de verkoop opgeslagen, het was er groot genoeg voor. Zoals voor veel van de pakhuizen aan deze werf werd de Oudegracht gebruikt voor aan- en afvoer van de handel en producten via vrachtschepen.

*Bouwtekening van Hackfoorts
 pakhuis uit 1887. Het hiervóór
 bestaande pakhuis had tot
 deze verbouwing hetzelfde
 volume maar nog niet de
 typerende pakhuisluiken en
 trapgevel. Een hijsbalk was
 een toevoeging en zorgde
 voor veel minder intern
 gesjouw. De begane-grondlaag
 werd in 1887 niet gewijzigd
 en heeft 17de-eeuwse
 pakhuisellemen. Opvallend
 is dat hier toen drie bouwlagen
 plus een kapverdieping nodig
 waren, meer lagen dan bij
 de andere pakhuizen aan
 deze werf, er werd hier veel
 handel verstaoud. Zie ook de
 windwijzer voor op de top van
 de trapgevel rechts onderin de
 tekening.*

Foto rechts (door J. Lub rond het jaar 2000 gemaakt): het gaat hierbij om het rechterpand, het linkerpand is achter Twijnstraat 23 gelegen en is eveneens een voormalig pakhuis dat in 1874 voor vader W.R. Hackfoort (zie verderop bij Twijnstraat 23) is gebouwd. Kennelijk was het na de verbouwing van het rechter pakhuis in 1887 door Hackfoort nodig om goederen ook naar de zolderverdieping te kunnen hijsen en is de hijsinstallatie hoger geplaatst, tevens zijn toen pakhuisluiken aangebracht. De foto onder (afbeelding 191) is in 2005 door Jean Penders gemaakt (en in het UDS opgenomen).

Er zitten twee gevelstenen in de gevel van het pakhuis achter Twijnstraat 25, één met het jaartal 1827 en één met het jaar 1887. Het laatste jaartal is duidelijk want dat is het jaar van de ombouw door Johannes Jacobus. Het jaartal 1827 zal een ander belangrijk moment in het leven van Hackfoort zijn geweest. In dat jaar is zijn dochter Agnes Willemina geboren, zij overleed helaas in 1838. De vrouw van Hackfoort, Agnes van de Kamp, overleed in 1863. Wellicht wilde hij met de gevelsteen van 1827 de geboorte van hun dochter herdenken. Een andere mogelijkheid is dat kleinzoon Hackfoort hier een jaartal in het bedrijfsleven van zijn opa (1780-1863), net als hij Johannes Jacobus geheten, wilde gedenken. Zijn opa was net als zijn vader schrijnwerker in zijn arbeidzame leven. Ik

heb geen markante gebeurtenis in dit verband kunnen vinden en houd het dan ook op de eerst vermelde optie.

De trapgevel had trouwens tot ruim een eeuw na de plaatsing ervan een bekroning op de top in de vorm van een sierlijke smeedijzeren windwijzer, zo blijkt uit tal van HUA-foto's. Een windwijzer was reeds bij de ombouwtekening van 1887 gepland, zie deze tekening hiervóór. In 1907 deed kleinzoon Hackfoort afstand van beide pakhuisen. Vanaf 1929 maakten twee generaties Bolwidt er in totaal 90 jaar gebruik van, eerst als smederij en later als loodgieterswerkplaats. Het voormalige pakhuis kent inmiddels geen bedrijfsmatig gebruik meer.

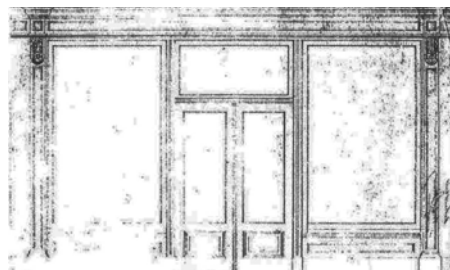
Twijnstraat 23

Op dit adres zit per 2022 de lunchroom van KEEK.

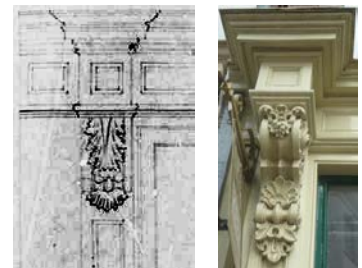
Winkelpui met opvallend forse consoles.

De winkelpui van Twijnstraat 23 is in beide winkelpuien-inventarisaties van 1986 en 2009 van de gemeente Utrecht opgenomen. Ze werd hier in 1865 door Wilhelmus Rutgerus Hackfoort geplaatst.

Zelfs op de bouwtekening is een mooi gedecoreerde console uitgewerkt. De huidige consoles wijken af, dat is waarschijnlijk het gevolg van de definitieve keuze uit de catalogus van de betreffende ambachtsman. De forse overkraging boven de console (zie de uitgebreide profilering) was duidelijk de bedoeling.

Eén van de rijk versierde consoles met opvallend grote overkraging. Zie verderop waarom de consoles - voor Twijnstraat-winkelpuibegrippen - rijk versierd waren en hoe het daardoor ontstane plateau bovenop benut werd.

Bij Twijnstraat 25 werd aangegeven dat drie generaties Hackfoort vanaf circa 1850 tot 1907 bekende ondernemer/winkeliers in de Twijnstraat waren. Van oorsprong kwam opa Johannes Jacobus eerste kwart van de 19de eeuw uit Münster, Duitsland naar Utrecht en vestigde zich uiteindelijk als schrijnwerker in de Lange Nieuwstraat. Vóór 1850 vestigde hij zich vervolgens op Twijnstraat 23. Zijn zoon Wilhelmus Rutgerus nam het stokje rond 1850 over op dit adres, hij staat zo'n 20 jaar als schrijnwerker en kruidenier en daarna alleen nog als kruidenier te boek.

W.R. Hackfoort draagt in 1884 het stokje in kruideniers- en overige waren over aan zoon J.J. Hackfoort.

W.R. Hackfoort boerde goed zo is gebleken. In 1881 liet hij tien arbeiderswoningen bouwen aan een "terrein nabij de gasfabriek", dwars op de 'Biltsche Vaart', HUA-BT geeft bij het bouwplan aan dat het gaat om de Blauwkapelseweg. Hij had daar op dat moment al acht woningen. Ook in 1881 verbouwde hij drie woningen en twee washuizen tot zes woningen en drie woningen met twee washuizen tot zes woningen. Hier gaat het om dezelfde omgeving, aan de Biltsche Grift nabij de toenmalige gemeentelijke gasfabriek. In 1865 liet hij al de winkelpui van Twijnstraat 23 bouwen (zie hierboven) en in 1874 het pakhuis achter deze winkel dat er nog steeds is (én in prima staat gelukkig), zie de bouwtekening en de foto ervan verderop bij 'W.R. Hackfoorts pakhuis aan de werf'.

Zoon Johannes Jacobus betrok dit pand als handelaar en winkelier in koloniale en kruidenierswaren kort nadat zijn vader de 'kruideniersaffaire' aan hem had overgedragen, in 1907 vertrok Johannes uit de Twijnstraat.

In 'Het Nieuws' van april 1907 plaatste J.J. Hackfoort een advertentie waarin hij het 'winkelhuis' Twijnstraat 23 met achtergelegen pakhuis te koop aanbood (bij het pakhuis deed de 'beschten kap' er kennelijk toe). Over de winkel vermeldde Hackfoort: "waarin sedert onheuglijke jaren de nog steeds met goed succes gedreven wordende Grossierderij in Koloniale en Geldersche waren gevestigd is". Hij verkocht het 'winkelhuis' compleet met inhoud en wel: "Soliede Meubilaire Goederen, Winkelopstand, enz."

Zoon J.J. Hackfoort had een heel eigen manier van adverteren, hier een advertentie uit 1895.

De winkelopstand bleek onder andere te bestaan uit: "Winkellkasten, Toonbanken, 2 Bascules, Koffiespitten, Stellingen en Kaasplanken". Tegelijkertijd bood Hackfoort ook Twijnstraat 25 met het daarachter gelegen pakhuis te koop aan. Na de verkoop van alle bezittingen in de Twijnstraat verhuisde hij naar de directe omgeving van het Wilhelminapark en overleed daar in 1935, hij werd 81 jaar oud.

Het pand Twijnstraat 23 kwam in 1907 in handen van Albert Heijn en werd toen "voor rekening van den Weledele Heer Albert Heijn" intern verbouwd. De zaak van Albert Heijn, toen in koloniale en kruidenierswaren, werd gerund door Poncio van Aelst, oorspronkelijk uit Montfoort. Albert Heijn zou tot rond 1920 op dit adres gevestigd blijven en zit op zijn laatst in 1927 verderop in de Twijnstraat op nummer 41.

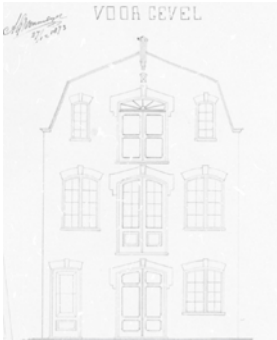
Afbeelding 198: Albert Heijn rond 1920 in Twijnstraat 23. De eerder besproken forse uitkragingen boven de consoles waren welbewust zo bedoeld, schrijnwerker W.R. Hackfoort kon hier prima ter promotie door hemzelf vervaardigde stukken op plaatsen. Ten tijde van Albert Heijn werd het hierdoor ontstane plateau voor versieringen met planten in potten gebruikt. Op de foto-website van Albert Heijn (zie bij de bronvermelding) waarop deze foto staat, is heel diep op details in te zoomen. Bovenstaande foto is in een UN-artikel van 1987 gepubliceerd met als kop: "Een Zaanse kruidenier veroverd de wereld".

dat het ambacht van meubelmaken toch weer voor enkele decennia op dit adres terugkwam.

W.R. Hackfoorts pakhuis aan de werf

Het in 1874 door W.R. Hackfoort gebouwde pakhuis achter Twijnstraat 23, aan de Twijnstraat aan de Werf. Links de bouwtekening, rechts (afbeelding 200) een foto bij een voorstel van USINE uit 1913 op grond waarvan de gemeente Utrecht het pakhuis de officiële status Gemeentelijk monument verleende. Zowel op de bouwtekening als op de foto is de hijsbalk te zien. Het tuitstuk van de gevel heeft een sierlijke natuurstenen bekroning. De dito spits die deze bekroning oorspronkelijk had, is helaas verloren gegaan.

Albert Heijn werd op dit adres opgevolgd door brood- en banketbakker Hendricus Johannes Kocken, hij zou hier tot rond 1940 zijn ambacht uitoefenen en zijn producten verkopen. Rond genoemd jaar is het tijd voor een heel ander ambacht: Johannes Lelijveld vestigt een meubelmakerij in dit pand. Niet lang erna wordt hij opgevolgd door Willem Johannes van Rooijen die in 1950 in media als meubelfabrikant te boek staat. In de buurt stond hij ook bekend als all round houtdraaier. Eind jaren vijftig beëindigde Van Rooijen zijn ambachtelijke bedrijf hier. Grappig

Naast de winkelpui van Twijnstraat 23 liet Wilhelmus Rutgerus Hackfoort ons nog ander bedrijfscultureel erfgoed na. In 1874 liet hij een pakhuis bouwen achter zijn pand, aan de Twijnstraat aan de Werf. Sloeg hij er in het begin nog door hem vervaardigde meubelen op, uiteindelijk werden het nog slechts kruidenierswaren die hij in later stadium in zijn Twijnstraat-winkel verkocht. Deze waren werden, zoals voor de meeste pakhuizen aan de werf, nog decennia lang met vrachtschepen aangevoerd. Het pakhuis is, net als diverse andere pakhuizen aan de Twijnstraat aan de Werf, als waardevol industrieel erfgoed opgenomen op de website van USINE (Utrechtse Stichting voor Industrieel Erfgoed).

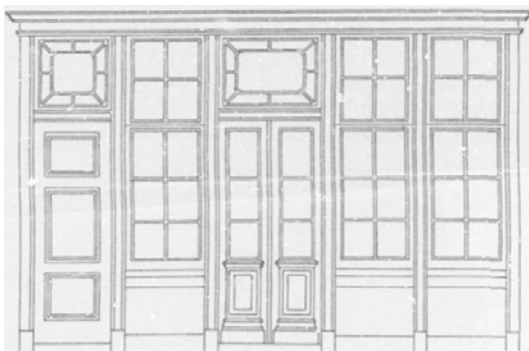
Het pakhuis in 1932 met krasse handkarren ervoor. Bij inzoomen zijn de genoemde sierlijke natuurstenen bekroning en stijlvolle spits te zien. Foto door A. van de Pol.

Twijnstraat 15

Tot 2022 bevond zich hier Kookwinkel De Kombuis, de winkel is momenteel in transitie.

Vanaf het eerste kwart van de 19de eeuw vestigt Jan Hendrik Willem Mecklenbroick zich als koopman in ijzerwaren en steenkolen op Twijnstraat 15. Hij was geboren in de stad Hamm (Duitsland), deze stad was eeuwenlang een stad van ondernemers, steenkoolwinning en staalproductie en was lang een erg belangrijke plaats in de Ruhr-regio, het Ruhrgebied dus in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen. Mecklenbroick werd al in 1815 burger van Utrecht en vestigde zijn bedrijf hier dus vóór zijn landgenoot Anton Sinkel die in 1839 zijn bekende Winkel van Sinkel op de Oudegracht vlakbij het stadhuis opende. Nadere info

over Duitse ondernemer/winkeliers in Nederland en Utrecht vindt u verderop. J.H.W. Mecklenbroick overleed in 1853 op nummer 15, de handel in ijzerwaren en steenkolen werd nog enkele tientallen jaren na zijn dood door de familie voortgezet. Naast Twijnstraat 15 en grote kelders onder Twijnstraat 11 tot en met 15, beschikte de familie voor hun handel ook lang over Twijnstraat 13 en 17 en bezat ze pakhuizen achter Twijnstraat 11 tot en met 19 aan de Twijnstraat aan de Werf. Twee generaties Mecklenbroick hebben hier in een veeltal panden gedurende driekwart eeuw hun omvangrijke handel gedreven. Het heeft er alle schijn van dat zij door hun behoudendheid geen schaalvergroting op de panden Twijnstraat 13-17 toepasten en er geen geheel van maakten.

U ziet hier een eind 20ste-eeuwse reconstructie van de winkelpui zoals die in 1861 was, deze restauratie bracht de oudste winkelpui terug die dit pand gehad heeft.

Een verbouwingstekening uit 1892 betreft niet de winkelpui, de bouwtekening die wél deze pui betrof, stamt uit 1861 maar deze is helaas incompleet wat betreft deurdetailering. Het is wel de oudste bouwtekening van een winkelpui in de Twijnstraat, toen nog Tweijstraat geheten. Aanvragers waren de gebroeders Mecklenbroick.

De familie betrok de steenkolen (en de ijzerwaren) tot het laatst uit het Ruhrgebied waar de familie oorspronkelijk vandaan kwam, dit deel van de handel werd nog tot zeker 1865 onder deze naam voortgezet. J.H.W. Mecklenbroick (in het begin nog Johan Heinrich Wilhelm geheten) adverteerde al met ijzerwaren in 1828, zijn zoons zetten deze handel in onder andere 'Ijzer, Staal, Spijkers, Metalen en Gaz-fittings' tot zeker 1890 voort. Zoon W.J.H. droeg zijn aandeel van de handel over aan OSTI & Co. Deze 'firma' had toen onder andere het agentschap van Olland & Stratemeijer, een Utrechtse fabrikant van wis- en natuurkundige instrumenten waaronder koperen balansen. Het uiteindelijk Koninklijke Olland bestond tot 2004.

Afbeelding 204: Arnolda Ingeneger, in 1853 weduwe van Jan Hendrik Willem Mecklenbroick, zette met haar familie nog jaren na het overlijden van haar man de handel in ijzerwaren en steenkolen voort. Was ze erg sober van kleding of was ze hier in 1857 nog steeds in rouwkleding (opvallend lang), het kapje is het enige 'luchtige'. Arnolda was lid van de Hervormde gemeente, beleed haar geloof in de Geertkerk en overleed in 1860. Haar man en zij woonden tientallen jaren op Twijnstraat 15. Het portret is vervaardigd door Louis Gerard Constant Mollinger, hij schilderde tevens dochter Catharina. Beide schilderijen zijn in het bezit van het Centraal Museum Utrecht.

Overigens had de familie Mecklenbroick naast de panden in de Twijnstraat en de Twijnstraat aan de Werf (en vestigingen op de Oudegracht) ook nog de beschikking over panden dichtbij 'om de hoek' in de Nicolaasstraat.

Duitse ondernemer/winkeliers in Nederland en Utrecht. Vanaf het eerste kwart van de 19de eeuw kwamen om diverse redenen opvallend veel Duitsers naar Nederland en begonnen hier winkels, J.H.W. Mecklenbroick was dus bij de eerste Duitsers die in die tijd hun 'geluk' hier beproefden. Veel van de immigranten uit ons buurland waren in Nederland erg succesvol en zouden hun ondernemingen tot zeer bekende ketens uitbouwen. De bekendste namen zijn Dreesmann (V&D), Brenninkmeijer (C&A), Peek & Cloppenburg, Kreymborg, Hun-kemöller en Sinkel (in Utrecht bekend van de toen nationaal bekende Winkel van Sinkel). Naast de Mecklenbroicks zaten in de Twijnstraat verder relatief veel Duitsers met winkels, in deze SteenGoed-editie noemde ik verder Koch, Schwarz en de Hackfoorts. Duitse ondernemers 'in den vreemde' zochten elkaar in de steden en straten op en hielpen elkaar in veel opzichten (zie het eerdergenoemde historische onderzoek van Marlou Schrover hierover, ze schrijft hierin vooral over hun vestiging in Utrecht). Ze zorgden steeds voor in alle opzichten aantrekkelijke winkels met kwalitatief goede producten waar de klanten niet af hoefden te dingen. Opvallend is dat de meeste Duitse ondernemer/winkeliers die zich in de Twijnstraat vestigden, afkomstig waren uit Noordrijn-Westfalen en dat ze er in van alles deden. Het gaat dan onder andere om kruidenierswaren, kleding, drogerijen, genotmiddelen, aardewerk/porselein/glas, meubelen en ijzerwaren/steenkool. Dat past dan wel weer bij de Twijnstraat, typisch een straat waar eeuwenlang van alles te koop was, een soort dorp in de stad.

Nicolaasstraat 10-12, bouwplan uit 1857. De aanvrager was H.C. Mecklenbroick, zoon van Jan Hendrik Willem. Het beeld van deze bouwtekening, vooral vanaf de eerste verdieping, is anno 2022 nog het beeld (de begane grond heeft enkele veranderingen ondergaan). H.C. Mecklenbroick liet dit pand in de eerste plaats voor opslag bouwen, te zien aan de deuren. Historisch onderzoek door Dirk van Sichem ten behoeve van SteenGoed nr. 19 van 1994 leverde het gegeven op dat de Mecklenbroicks tevens eigenaar waren van Nicolaasstraat 6 en 8 én van Twijnstraat 18. Dit laatste pand had via een poortweg verbinding met de genoemde panden aan de Nicolaasstraat.

Eind 19de eeuw werd het gebruik van (een deel van) Twijnstraat 15 en de achtergelegen pakhuisen overgenomen door steenkolenhandelaar D. Janssen. Hij zal dankbaar gebruik hebben gemaakt van de bekendheid van het adres door de Mecklenbroicks die voor een groot deel dezelfde handel hadden. De grote opslagruimte in de pakhuisen aan de Twijnstraat aan de werf kwam hem ook goed van pas, zie hierover bij 'Pakhuisen aan de werf'.

Eveneens eind 19de eeuw houdt Dirk Harting Jzn., lid der firma J.P. Commelin en Co., kantoor op Twijnstraat 15. Commelin & Co. is een wijn- en bierzijnfabrikant die vanaf 1874 vooral in de Wijdesteeg, Oosterkade is gevestigd. Harting zou in deze functie zo'n tien jaar gebruik maken van een deel van het pand.

Vanaf rond 1900 is het pand twee decennia in gebruik als officieel postkantoor en Martinus Jan van de Water is de verantwoordelijke medewerker voor dit filiaal.

Vanaf rond 1915 neemt Hermanus Theodorus Peek het pand in gebruik met een kantoor en depot van de 'Bredasche' bierbrouwerij "De Drie Hoefijzers". Ruim vijftien jaar later runt Peek hier tevens een bierhuis. Na zijn overlijden in 1935 zetten zijn weduwe en kort erna hun dochter en nazaten de zaak voort tot halverwege de jaren zestig. Peek en later zijn weduwe maakten vooral en opvallend gebruik van de opstallen aan de werf, zie meer hierover bij 'Bierdepot van De Drie Hoefijzers' verderop.

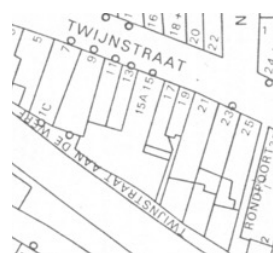
PEEK (H. Th.) Limonadefabrikant, Hoofd-Agent der Bredasche Bierbrouwerij „De Drie Hoefijzers”, Twijnstraat 15. - Tel. 1651.

Advertentie van Peek voor zijn agentschap van "De Drie Hoefijzers" in het 'Adresboek der stad Utrecht' van 1922.

Mecklenbroicks pakhuizen aan de werf

De Mecklenbroicks lieten ons naast de winkelpui van Twijnstraat 15 nog ander bedrijfscultureel erfgoed na. Het grote perceel van het pakhuiscomplex aan de werf achter Twijnstraat 11 tot en met 19 is volgens officiële beschrijvingen op z'n laatst begin 19de eeuw tot stand gekomen. Kadastrale kaarten van het eerste kwart van die eeuw laten dat ook zien, het geheel was toen in het bezit van genoemde Jan Hendrik Willem Mecklenbroick. Het bedoelde complex werd ten behoeve van de ijzer- en steenkoolhandel van de familie rond 1850 nieuw gebouwd en verving de toen bestaande opstallen. De omvangrijke handel van de familie werd uit het Ruhrgebied aangevoerd en hier opgeslagen.

Eind 19de eeuw nam steenkolenhandelaar D. Janssen de handel in steenkolen over van de Mecklenbroicks, hij maakte hiervoor gebruik van de panden aan de werf. In 1892 vroeg Janssen bij de gemeente vergunning om een vuurhut bij de panden op te richten, hierop werd vanwege brandgevaar afwijzend beschikt. Hij zou hier desondanks nog zo'n tien jaar met zijn handel zitten.

Boven: het betreffende gedeelte van de huisnummerplattegrond UDS.
Links: panden achter Twijnstraat 11-19, rond 1850 door de Mecklenbroicks gebouwd, werden lang voor hun ijzer- en steenkolenopslag gebruikt. Van de Twijnstraat tot aan de werfgevel is rond de 25 meter, de breedte van de gezamenlijke pakhuizen aan de werf is zo'n 22 meter. De grachtenpanden zijn tegenwoordig het trotse bezit van bewoners aan deze binnensteedse goudkust.

Peeks bierdepot van De Drie Hoefijzers

Vanaf rond 1915 nam genoemde Hermanus Theodorus Peek het gebruik van de pakhuizen over en runde hier een depot van de 'Bredasche' bierbrouwerij "De Drie Hoefijzers", hij hield kantoor in Twijnstraat 15. Peek was vanaf 1910 werkzaam bij de firma Koster en Schompen, dit was een mineraalwaterfabrikant die op de Oudegracht tegenover het hier besproken pakhuiscomplex was gevestigd. Peek was tevens zelfstandig bierhandelaar en verzorgde deze handel vanuit de Oudegracht tegenover de Wijde Watersteeg. Zo kende hij de mogelijkheden van het pakhuiscomplex als geen ander. De biertonnen voor het depot werden per boot aangevoerd en verder gedistribueerd en Peek zorgde voor een zeer goede zichtbaarheid van het depot.

Na het overlijden van Peek in 1935 zetten zoals gezegd zijn weduwe en kort erna hun dochter en nazaten de zaak voort tot halverwege de jaren zestig.

Links: het pakhuiscomplex over de volle breedte van de drie panden anno 1931, met groot reclamebord en een boot volgeladen met biertonnen in aantocht.

Rechts: foto door A. van de Pol anno 1932. Hier zijn biertonnen gelost en opgestapeld zoals u ziet, veel zwaar werk voordat de biertjes in de café's op de tafel stonden. Het depot was inmiddels gepromoveerd tot hoofddepot voor de regio Utrecht, dit zou meerdere decennia het geval zijn.

Links: het depot nog actief in 1964.
 Rechts: het complex in 1974, het reclamebord is er nog wel maar de vloeibare handel inmiddels niet meer.

Twijnstraat 9

Per 2021 zit eet- en drinkhuis Staal hier, de naam is afgeleid van de smederijen die hier vanaf 1915 zo'n 70 jaar in het pand gevestigd waren (zie verderop).

De winkelpui waar 70 jaar achter gesmeed werd, zie de (logische) grote deurpartij die toegang gaf tot de smederij.

Van deze winkelpui is geen bouwtekening aanwezig, hij is wel in de inventarisatie winkelpuien van 1986 van de gemeente Utrecht opgenomen. In de Rijksmonumentenbeschrijving wordt gesproken over een 19de-eeuwse onderpui en de inventarisatie van 'Jongere bouwkunst in Utrecht - ...' vermeldt voor het pand het (ver)bouwjaar 1870, daarom ga ik voor het jaartal van de winkelpui van dat jaar uit.

Zie de mooiversierde krachtige consoles. Wat betreft het deel onder de voluut (krulornament): ik maak me sterk een kopje met sierlijke bicorne (tweekantige steek) te zien. Kunst bestaat in het hoofd van de beschouwer en laat vaak waardevolle ruimte over voor de verbeelding.

Uit deze advertenties uit 1898 blijkt door de vermelding van twee filialen dat de zaak in de Twijnstraat goed loopt. Uit de rechter advertentie blijkt dat dat het filiaal Catharijnesingel 60 in de loop van 1898 is afgestoten, in de plaats is er één aan de 'Leidscheweg' gekomen. Diebels adverteerde, net als andere winkelier/ondernemers in de Twijnstraat, ook regelmatig in 'De Vijfheerenlanden', adverteerden in deze krant bevestigend de populariteit van de Twijnstraat bij inwoners ten zuiden van de stad. Deze inwoners waren een belangrijke doelgroep (zie hoofdstuk 'Beeld bedrijvigheid Twijnstraat 1850-1950').

In 1861 vestigde Carl Ludwig August Lietze (in 1836 te Utrecht geboren) zich op dit adres als 'sigarenfabrikant en winkelier', in de winkel deed hij 'in tabak, sigaren, koffij, thee etc.'. Voor informatie over sigarenmakerijen in de stad en Twijnstraat, zie bij Twijnstraat 54 (sigarenfabrikant Verbiest). Vanaf 1883 nam Wilhelmus Hendrikus Bernardus Diebels, oorspronkelijk uit Nijmegen, het stokje op nummer 9 over. Diebels woonde, net als Lietze, met zijn gezin boven de sigarenmakerij annex winkel. In 1898 had Diebels naast het bedrijf in de Twijnstraat nog twee filialen in de stad.

Rond 1900 trad zoon Petrus Michaël Hubertus Josephus tot de zaak van vader Diebels toe, hij was op dat moment net 21 jaar oud. Vader en zoon zouden de sigarenmakerij en het tabak- en sigarenmagazijn hier tot ongeveer 1915 runnen.

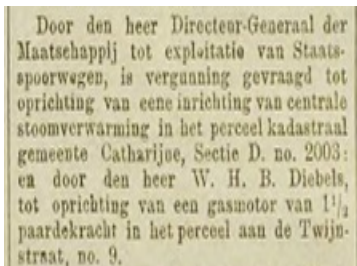

Vrouwen waren door hun fijnere motoriek geschikter dan mannen voor het 'strippen', het verwijderen van de hoofdnerf uit het tabaksblad. Meisjes hadden een duidelijk lager loon dan vrouwen, vandaar dat vaak 'strip-meisjes' gevraagd werden. Diebels & Co. in deze advertentie uit 1904 blijkt uit een andere advertentie van dat jaar de bedrijfsnaam van vader en zoon Diebels op Twijnstraat 9 te zijn. In 1906 adverteerden vader en zoon over hun loonkerverij. Kerven of snijden van tabak leidde vooral tot shag (fijngesneden tabak) en was de belangrijkste bewerking in het proces er naartoe. In advertenties rond 1909 is te lezen dat P.M. Diebels voor zijn winkel in de Twijnstraat de naam 'De Tabaksmijn' bedacht had.

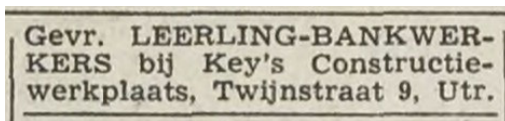
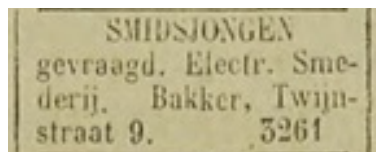
Vader Diebels was naast sigarenfabrikant en winkelier iemand die vroeg was met technische toepassingen die hij voor zijn bedrijf wenste, zie hiervoor de onderstaande advertentie.

Verderop zult u ook zien dat vader Diebels naast bovenstaande ook kunstzinnig was aangelegd en daar ook het nodige voor overhad, zie 'Diebels' materieel cultureel erfgoed aan de werf'.

Rond 1915 vestigde meestersmid J. Bakker zich in dit pand, daarvoor zat hij al zo'n tien jaar met een smederij op Twijnstraat 41. Voor zijn verfijnde producten was hij soms klant van het bekende Koninklijke Begeer, zo blijkt bijvoorbeeld uit een krantenbericht in 1911 over de stadssleutels die hij vervaardigde voor een replica van de Tolsteegpoort en die hij bij Begeer aan de Oudegracht liet verzilveren. Bakker zou hier tot 1932 ijzerproducten smeden maar Twijnstraat 9 was nog tot halverwege de jaren tachtig een smederij/constructie-werkplaats.

Een bijzondere combinatie in één advertentie, wellicht vanwege de technische bijzonderheid van de gasmotor voor het bedrijf van vader Diebels.

Links: J. Bakker vroeg hier in 1920 een 'smidsjongen'. Rechts: Key's constructiewerkplaats op dit adres in 1961. Key's was in 1950 nog ingeschreven als 'Smederij en Transportwerktuigenfabriek', zo blijkt uit de 'Telefoongids 1950'.

Diebels' materieel cultureel erfgoed aan de werf

Hiervoor las u over wat twee generaties Diebels hier gedurende zo'n 35 jaar als sigarenfabrikant en -magazijn hebben neergezet. Het pand Twijnstraat 9 is zo'n 20 meter diep en loopt door tot aan de Twijnstraat aan de Werf. Vader Diebels wilde daar graag een balkon aan zijn huis toevoegen met zicht op de Oudegracht en diende daar in 1901 een aanvraag voor in. Het was niet zomaar een balkon, je kunt rustig zeggen een schitterend balkon, dat is op de bouwtekening al te zien. De Rijksmonumentenbeschrijving die de gemeente in 1982 liet opstellen, vermeldt dat het 'fraaie 19de-eeuwse balkon' (mede) een belangrijke bouwhistorische rol speelt in de bescherming die het pand verdient. Het Rijk plaatste het gehele pand op basis van de beschrijving op de Rijksmonumentenlijst.

Twijnstraat 9 in 1988, toen er inmiddels ontruimde smederij-werkplaats.

Deze bouwtekening uit 1901 heeft als omschrijving: 'het maken van een balkon aan den achtergevel', de aanvrager was W. Diebels zoals in de bovenstaande tekst is aangegeven. Boven in de tekening ziet u de plattegrond, links het zij-aanzicht en onder het vooraanzicht 'balkon'. De houten baldakijn van het balkon is ten opzichte van de bouwtekening nog met smeedijzer verder versierd, zie de foto's hieronder.

Het balkon achter Twijnstraat 9 aan de gevel van het pand aan de werf. Zie de sierlijke baldakijn met smeedijzere toevoegingen. Wellicht was dit smeedijzer al direct door Diebels bedacht maar het zou ook later door smid Bakker vervaardigd kunnen zijn. Het balkon was erg lang in slechte staat, gelukkig is het in ere hersteld (foto rechts in afbeelding 226).

Terra-cottahoofd met guirlandes (slingers van bladeren en bloemen) boven het balkon, mogelijk afkomstig van de 'Utrechtsche Terra-Cotta-Fabriek' (zie hiervoor het hoofdstuk 'Winkelpuien: ontstaan, materialen ornamenten en aantrekkingskracht'). Boven het hoofd zijn ook nog druiven zichtbaar.

Met dit schitterende balkon hield de kunstzinnige expressie van vader Willem Diebels niet op. Boven het balkon bevindt zich aan de gevel een groot 'terra-cottahoofd met guirlandes' (dit is zoals het ornament in de Rijksmonumentenomschrijving is beschreven). Diebels had duidelijk ook iets met geschiedenis, het is aannemelijk dat hij dit hoofd na het balkon

heeft laten aanbrengen. Het balkon en het hoofd waren lang in slechte staat en het hoofd was niet meer compleet. In 1982 zei de toenmalige gebruiker tegen de medewerker van de gemeente-afdeling Monumenten (die toen de Rijksmonumentenbeschrijving van het pand maakte) dat de ontbrekende onderdelen van het hoofd door de toenmalige eigenaar bewaard werden (bron: UDS). Uiteindelijk is het mooie hoofd met versieringen gelukkig in oude glorie hersteld en weer aangebracht.

Twijnstraat 7

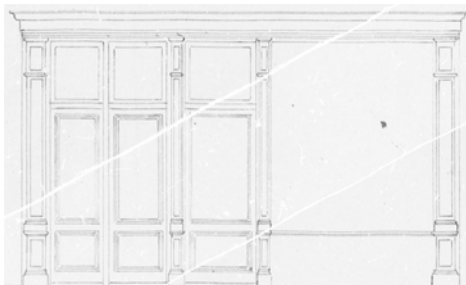
Per 2022 zit hier Maats Cycling Culture (in fietskleding en andere fietsaccessoires).

Redelijk sober ogende winkelpui met opvallende indeling. De bouwtekening oogt net zo sober maar bouwtekeningen waren vaker vereenvoudigd getekend. In de praktijk werden in die gevallen doorgaans ornamenten aangebracht. Kapitelen niet altijd maar consoles in principe wel, deze hebben een ondersteunende functie.

De winkelpui van Twijnstraat 7 is in beide winkelpuien-inventarisaties van 1986 en 2009 van de gemeente Utrecht opgenomen. De pui is uit het jaar 1889, door de twee deuren links valt op dat de woningen boven de winkel toen relatief belangrijk waren, de tekst verderop doet vermoeden waarom. Vanaf 1850 tot 1883 is het een komen en gaan op dit adres. Rond 1850 zit De Kok hier, een handelaar in oud ijzer en lopen, twee decennia later vestigt de 'Firma Hendriksen & De Blaauw', kooplieden in mode-artikelen zich op dit adres. Slechts vijf jaar later houdt 'Firma J.P. Commelin & Co., azijnfabrikant' hier kantoor, we zagen deze 'firma' reeds bij Twijnstraat 15 waar één der andere leden van dit bedrijf kantoor hield. Vanaf 1880 is het de beurt aan Hendrik de Kort Jr., koopman in ijzerwaren, hij doet zijn naam eer aan en zit hier slechts tot 1883.

Bouwtekening anno 1889 met als omschrijving 'Het veranderen van de onderpui in den voorgevel', de aanvrager was B. Grasso. De winkelpui per nu is in principe zoals die toen getekend werd.

Bernard Grasso betrok dit pand in 1883, hij is degene die zes jaar later de huidige winkelpui van het pand samenstelt. Vanaf circa 1870 was deze Grasso als loodgieter en pompenmaker ruim tien jaar aan Oudegracht 390 gevestigd, dit adres verviel in de tweede helft van de 20ste eeuw en ging op in het adres Twijnstraat 2. In 1883 verhuisde Grasso zijn zaak naar Twijnstraat 7, schuin aan de overkant van zijn oude plek. Hij stond toen geregistreerd als loodgieter, zinkwerker en metselaar. De etalage is gezien zijn bedrijf niet heel wezenlijk, dat zie je aan de indeling van de onderpui zoals hij die begin 1889 nieuw samenstelt. Aannemelijk is daarom ook dat de winkelpui geen kapitelen heeft gehad.

Advertentie van De Kort in het Adresboek Utrecht van 1880, de oudste advertentie inzake een Twijnstraat-ondernemer/winkelier in deze adresboeken. Het assortiment van de ijzerhandel is breed, zo blijkt uit deze advertentie. Wijkhuisnummer B 186 was tot 1890 het adres van Twijnstraat 7.

Vanaf eind 1889 trekken de broers Petrus Johannes Jacobus en Johannes Theodorus Petrus Elling, kleedermakers en tailleurs volgens de Adresboeken Utrecht vanaf dat jaar in dit pand. In een advertentie van 1897 herinneren ze eraan “dat hunne goederen niet zijn van katoen, maar van wol”. Wat de reden is werd me niet duidelijk maar ook zij zullen niet erg lang het toneel van deze winkel vullen, ze vertrekken hier rond 1900.

Het lijkt wel aan dit pand te kleven, vanaf 1900 tot 1950 blijft het verloop hier relatief groot. Achtereenvolgens zitten hier dan de schoenhandel van Van Zanden, manufacturenwinkel van Bergman, een fietsenzaak successievelijk rijwielfabriek van Van der Wal, rijwielhandelaar Schurink en kaperszaak Van de Graaf.

De gebroeders Elling richtten zich met hun advertenties, zoals ook veel andere ondernemer/winkeliers uit de Twijnstraat, op klanten ten zuiden van Utrecht-stad. Deze bewuste advertentie anno 1889 uit 'De Vijfheerenlanden' bereikte potentiële kopers tot de omgeving Vreeswijk. De Twijnstraat trok eeuwen ook veel 'buitenlui' aan en de advertenties bevorderden de klandizie onder hen.

De hiervoor genoemde fietsenzaak die dit pand in het eerste kwart van de 20ste eeuw betrok, werd gerund door Gradus van der Wal. In 1905 richtte hij de 'Eerste Nederlandsche Rijwielcompagnie' op en adverteerde daar regelmatig voor. Deze naam is later in 'De Nederlandsche Rijwielcompagnie' veranderd en werd door Gradus' zoon Kees overgenomen. Kees van der Wal ging hier vervolgens 'Flexfort'-fietsen maken en adverteerde hier ludiek voor, zo blijkt uit meerdere advertenties. In 1926 vertrok Van der Wal naar de overkant van de straat op nummer 18 met later een reparatiewerkplaats op nummer 71, uiteindelijk gerund door schoonzoon Job Vink. De fietsenzaak van de familie zou op Twijnstraat 18, op het laatst door Rinus Vink, de vierde generatie, tot 2018 gerund worden. Van der Wal was uiteindelijk 113 jaar lang in de Twijnstraat gevestigd.

Een voorbeeld van een ludieke advertentie zoals Kees van der Wal die vaker opstelde, hier in 1921 de stevigheid van zijn 'Flexfort'-rijwielen benadrukkend. Gewoon een soort toneelstukje waarin een dame 'maar' 112 kilo weegt. Van der Wal adverteerde, zoals veel Twijnstraat-winkeliers in de krant 'De Vijfheerenlanden', dit bevestigt wederom de populariteit van de Twijnstraat bij inwoners ten zuiden van de stad. Van der Wal vermeldt zijn 'rood geschilderde winkel', de deuren van de winkel zijn sinds tientallen jaren weer rood geschilderd, toeval?

Twijnstraat 3

Per 2022 zit speciaalbier-café Lijn 4 op dit adres.

De winkelpui uit 1898 met oorspronkelijke dubbele deuren.

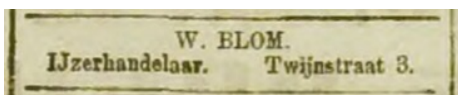

De (her)bouwtekening uit 1898, aangevraagd door W. Blom. De in de 19de eeuw voor winkelpuien heel gebruikelijke dubbele toegangsdeuren zijn anno 2022 nog aanwezig. Dat is nog maar bij drie andere van de 60 Twijnstraat-puien het geval (bij de nummers 56, 50 en 15, deze winkelpuien zijn alle drie in dit SteenGoed opgenomen).

Wander Blom begon in 1887 een winkel in ijzerwaren op Twijnstraat 25. Toen de Mecklenbroicks - Twijnstraat 15, zie daar - hun nering in ijzerwaren in de straat hadden beëindigd, zag Wander een kans op een goede boterham en kocht Twijnstraat 3 om daar in 1898 zijn eigen ijzerwarenaak te vestigen. Wanders zoon Dirk nam de zaak rond 1910 van zijn vader over en kreeg later zijn jongere broer Wander als compagnon. Vanaf dat moment waren er drie openvolgende Wanders uit deze overigens Utrechtse familie die er de scepter zwaaiden. De bekende Utrecht-historicus en -publicist Van Hulzen noemde Blom in zijn boek 'Utrecht bij gaslicht' als één van de gerenommeerde zaken die de Twijnstraat tot de "Kalverstraat van het zuiden" maakten.

Tussen 1890 en 1930 was het rond de start van een nieuw jaar gebruikelijk dat vooral winkeliers hun cliënteel een goed jaar toewensten, de tekst bij de wens in deze advertentie uit 1900 is: "HEILGROET. Bij den aanvang van het Nieuwe Jaar brengen ondergeteekenden hunnen welgemeenden Heilgroet aan Vrienden en Begunstigers.". Rond 1900 was dat erg populair: deze advertentie waar Blom in staat was bijvoorbeeld meer dan één pagina groot.

Het assortiment breidde zich al snel uit tot ijzerwaren, bouw- en huishoudelijke artikelen, zo blijkt uit het Adresboek Utrecht van 1910 en de Telefoon-gids van 1915. Uiteindelijk werd de rechtsvorm van de zaak van de gebroeders Blom omgezet van (Vennootschap onder) firma naar Naamloze Vennootschap, zo blijkt uit de Telefoon-gids van 1950 en een advertentie in het UN van 1961. De Blommen zouden tot aan het begin van de zeventiger jaren op dit adres hun bloeiende zaak runnen en hebben hier dus in totaal driekwart eeuw gezeten.

Een advertentie uit 1915, de tijd dat meestal nog met bakfietsen bij de klanten bezorgd werd.

De zeventien meter diepe zaak van de gebroeders Blom liep als één van de vele bedrijven aan de oneven zijde van de Twijnstraat door naar de Twijnstraat aan de Werf. Voor herkenbaarheid aldaar werd duidelijk gezorgd met, naar het zich laat aanzien, mooie - en logisch - metalen letters zoals uit de navolgende foto blijkt.

Vanaf de tachtiger jaren zaten diverse cafés op dit adres, het waren successievelijk Café De Tuin, Kafé-/Café De Maan en Café Lijn 4.

Bloms hele voorgevel mooi

De winkelpui van Twijnstraat 3 komt de laatste tijd niet helemaal goed uit de verf maar met aandacht en mijns inziens beperkte kosten kan recht gedaan worden aan wat als een bijzondere historische winkelpui geldt. De onderpui was niet het enige wat mooi was aan de herbouw van het pand door Wander Blom in 1898. De hele voorgevel is heel erg de moeite waard, dat begon al met de herbouwtzekening zoals hier te zien is.

Duidelijke herkenbaarheid van de zaak in de Twijnstraat aan de achterkant van het pand aan de Twijnstraat aan de Werf, hier in 1960 (foto door C.L. Temminck Groll).

De gehele herbouwingstekening uit 1898. Het hele pand is nu in principe nog zoals dit in 1898 is ontworpen en gebouwd. De omschrijving van het Monumenten Inventarisatie Project spreekt van een houten dakkapel. Onder de voet van de dakkapel is in sgraffito een liggende oranje leeuw aangebracht en de tekst "ANNO 1898". De kroonlijst is van siermetselwerk.

Foto's laten zien dat ook de rest van de voorgevel van het pand zeer de moeite waard is, iets om net als de winkelpui te koesteren.

Foto links: de eerste verdieping en dakkapel; rechts: gevelsteen oranje leeuw met jaartal 1898.

Overzicht winkelpuien Twijnstraat oneven zijde met samenvatting

Nr. 79: 1905, overgangsstijl; gietijzeren puibalk, pilaren en kapitelen; voorbeeld voor in ieder geval de winkelpui van nummer 22;

Nr. 67: van circa 1850, waarschijnlijk de oudste winkelpui van de Twijnstraat; gepersonaliseerde of praktisch gepersonaliseerde winkelpui, twee consoles met koppen; twee generaties kapper Huffels zaten hier gedurende 80 jaar;

Nr. 59: 1880, verloor zijn verfijnde kapitelen; twee generaties Schwarz deden hierachter gedurende ruim 50 jaar zaken;

Nr. 47: 19de-eeuws, houten pilasters, paneeldeuren en een hardstenen plint; achter pand 19de-eeuws pakhuis aan de Twijnstraat aan de Werf;

Nr. 43: 1907, oorspronkelijke Jugendstil-versieringen nog aanwezig; begane grond pakhuis uit 1895 achter het pand aan de Twijnstraat aan de Werf nog herkenbaar;

Nr. 25: 1900, veel fraaie decoratieve elementen waaronder verfijnde gietijzieren kapitelen, een gaaf voorbeeld van de stijl; opdrachtgever Hackfoort bedacht tevens een zeer karakteristiek pakhuis achter het pand aan de werf, een tweede mooie bedrijfsculturele nalatenschap;

Nr. 23: 1865, fraaie forse consoles en overkragingen; vader Hackfoort bedacht tevens een pakhuis dat hij in 1874 achter het pand aan de werf liet bouwen, een typisch voorbeeld van een pakhuis uit die tijd;

Nr. 15: 1861, sobere typische winkelpui die bij de ondernemer/winkelier Mecklenbroick die hem bedacht paste; twee generaties van de familie dreven hier driekwart eeuw hun handelszaken; lieten ons tevens pakhuiscomplex uit 1850 aan de werf na;

Nr. 9: 1870, forse en krachtige consoles; hier hadden twee generaties sigarenfabrikant Diebels gedurende 35 jaar en diverse smeden gedurende driekwart eeuw hun bedrijf; vader Diebels liet tevens een zeer fraai balkon uit 1901 en een terra-cottahoofd met guirlandes aan de achtergevel van het pand aan de werf na;

Nr. 7: 1889, pui-indeling logisch gezien loodgietersambacht opdrachtgever; huisde tevens kleermaker/tailleurs en later rijwielabriek Van der Wal;

Nr. 3: 1898, fraai ontwerp door ijzerhandelaar/winkelier vader Blom; twee generaties Blom runden hier gedurende driekwart eeuw hun zaak in ijzerwaren etc.; winkelpui vader Blom onderdeel van zeer fraaie voorgevel die nog volledig aanwezig is.

Nota bene:

De winkelpuien van de hier behandelde panden zeggen in principe niets over de ouderdom van de panden erachter, zie meer hierover aan het eind van het overzicht met samenvatting van de winkelpuien van de even zijde.

Naschrift:

De voorgaande beschreven winkelpuien betreffen een persoonlijke selectie van 11 van de 35 puien van de oneven zijde. Bijna alle huidige winkelpuien van de straat zijn historisch interessant en kennen veelal een boeiende geschiedenis van de ondernemer/winkeliers die letterlijk en figuurlijk achter de gevels zaten.

Bronnen/literatuur

- Gemeente Utrecht/Marieke Lenferink: Historische winkelpuien in Utrecht. *De winkelpui als visitekaartje van winkelier en stad*, publiksbrochure, Utrecht, 2010;
- Peter Tekelenburg: *Winkelpuien in de binnenstad van Utrecht, 1850-1910*, doctoraalscriptie, Utrecht, 1987;
- Marieke Lenferink: *De historische winkelpui in Utrecht, 1850-2010*. Ontwikkeling, betekenis en huidig beleid, masterscriptie, Amsterdam, 2010;
- P. Tekelenburg/- en M. Lenferink/Bureau Monumenten (tegenwoordig afdeling Erfgoed) gemeente Utrecht: de concrete inventarisaties van relevante historische Utrechtse winkelpuien van respectievelijk 1986 en 2009;
- Gemeente Utrecht: *Het gezicht van de straat: winkelpuien*, brochure, Utrecht, 1995;
- AD-Utrechts Nieuwsblad (Ineke Inklaar): *Verleiden is al 150 jaar Utrechts kunstje. Winkelpuien: waarde van duizend panden in kaart gebracht*, artikel d.d. 21 juli 2012;
- Gemeente Amsterdam-Monumenten en Archeologie: *Een sieraad voor de straat. Amsterdamse winkelpuien door de eeuwen heen*, brochure, Amsterdam, 2019;
- Botine Koopmans en Dick Valentijn: *Bleek van begeerte. Winkelarchitectuur in Den Haag, Den Haag*, 2014;
- Haarlems Weekblad: *Haarlems college trekt ton per jaar uit om winkelpuien te herstellen*, artikel d.d. 1 april 2021 en Noordhollands Dagblad/Haarlems Dagblad: *Haarlem wil historische winkelpuien in oude luister herstellen*, artikelen d.d. 1 april 2021;

- Jan Jehee: *Winkelpuien in Nederland: ontwikkeling en architectuur*, Zwolle, 2015;
- De Utrechtse Internet Courant (DUIC): *Historische gevels in Utrecht: kunnen waardevolle gevels in de originele staat hersteld worden?*, Utrecht, artikel d.d. 17 augustus 2021;
- Kees Visser: *De Twijnstraat, duizend jaar winkelstraat*, Utrecht, 2005;
- Ditty Eimers (VN.nl): *Hoe een oude winkelstraat verjongt en veryuht*, Amsterdam, 2015;
- Ronald Stenvert: *Biografie van de baksteen 1850-2000*, Zwolle, 2012;
- Botine Koopmans: *Een kijk op deuren*. Utrecht in detail I, Utrecht, 1986;
- A. van Hulzen: *Utrecht bij gaslicht*, Utrecht, 1976;
- C.W. Wagenaar: *Gids voor Utrecht*, Utrecht, 1916;
- Marlou Schrover: *Een kolonie van Duitsers. Groepsvorming onder Duitse immigranten in Utrecht in de negentiende eeuw*, Amsterdam, 2002;

- Het Utrechts Archief (HUA): collecties Beeldbank, Bouwdossiers, Kranten (UN) en Personen;
- Regionaal Archief Zuid-Utrecht (website razu.nl): collectie kranten, vooral 'De Vijfheerenlanden' en 'Het Nieuws';
- Het Utrechts Documentatiesysteem (UDS, www.documentatie.org);
- Historische database Delpher van de Koninklijke Bibliotheek: collectie Kranten en Adresboeken Utrecht 1860-1940;
- Utrechtse Stichting voor het Industrieel Erfgoed (USINE): *Inventarisatie industrieel erfgoed Utrecht*, Utrecht, 2020;
- Utrechts Geveltekenfonds, website: *Geveltekens in Utrecht*, Utrecht, 2022;
- Peter Sprangers: *De Kunst van De Gruyter - Handel en keramiek in Utrecht en elders*, Utrecht, 2010;
- Jetty Krijnen-Van der Sterre en Paul Krijnen: *Uit de atlas van Anthony E. Grolman*, Utrecht, 2009;
- Marceline J. Dolfin & E.M. Kylstra & Jean Penders: Utrecht, *De huizen binnen de Singels - Overzicht (deel in de serie De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, hierin: De provincie Utrecht, De gemeente Utrecht, deel IIIB)*, 's-Gravenhage, 1989;
- Gemeentelijke Monumentencommissie Utrecht: *Jongere bouwkunst in Utrecht: Monumentale panden in de stad Utrecht uit de periode 1850-1940*, Utrecht, 1985;
- A. Graafhuis: *Beroep en bedrijf in het Utrecht van voor honderd jaar*, in *Maandblad Oud-Utrecht* 1964, blz. 113 e.v.;
- Clare Lennart over boodschappen doen in 1864 (reactie op voorgaand), in *Maandblad Oud-Utrecht* 1964, blz. 160;
- W.L. van Nieuwenhuysen: *Gratis koffiedrinken op zaterdagmorgen*, in *Maandblad Oud-Utrecht* 1961, blz. 27;
- Art de Vos: *In de winkel van Sinkel is alles te koop. Tweehonderd jaar boodschappen doen...*, Schiedam, 2008;
- Gerjan Heij: *Kan ik u van dienst zijn? De middenstand van vroeger*, Arnhem, 2011;
- Ton Hoof: *Jacob Das, veelzijdige grutter uit de Twijnstraat*, in *Tijdschrift Oud-Utrecht*, Utrecht, oktober 2022;
- Dirk van Sichem: *Een Vermaarde Grutterij*, in *SteenGoed* nr. 19, Utrecht, 1994;
- Pieter van de Vliet: *Van Grutterij tot Ijswinkel. De geschiedenis van de Twijnstraat 79 te Utrecht*, Utrecht, 2021;
- Kees Visser, Rob Jansen en Ton Hoof: (...) *De apotheker in de Twijnstraat*, in *SteenGoed* nr. 65, Utrecht, 2019;
- Ton Hoof: *De kap maakt de monnik niet. Twijnstraat 65*, in *SteenGoed* nr. 68, Utrecht, 2021;
- Buurtkomitee Tussen de Grachten: *Buurtboek Tussen de Grachten*, Utrecht, 1978.

Dankwoord

We vermelden het doorgaans niet expliciet maar daar maak ik graag een uitzondering op. Dank aan Het Utrechts Archief (HUA) voor het bij elkaar brengen van een ongelofelijke hoeveelheid 'plaatjes' en historisch materiaal over Utrecht. Ik heb er heel graag gebruik van gemaakt, het blijft na 40 jaar nog steeds genieten. Ook nu heb ik er weer ontzettend veel uit geput, dat heeft u kunnen zien en lezen. Geweldig ook dat wij als leden van de werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumentenfonds (UMF) afbeeldingen zo ruim in SteenGoed mogen plaatsen. Dank aan Dick Goosen van HUA voor zijn inzet bij het helpen vinden van historisch reclamemateriaal uit de 'collectie Bernard Martens van Vliet', hier kwam zeer gewaardeerd bijzonder reclamemateriaal uit.

Het Utrechts Documentatiesysteem (UDS) is een rijke digitale Utrecht-encyclopedie en in monumentenland feitelijk onmisbaar. Ook voor niet-professionele geïnteresseerden blijkt het steeds een veel geraadpleegde en gewaardeerde vraagbaak te zijn. Graag zet ik Jean Penders als oprichter, fysiek supercontribuant en coördinator tot heden hier op een voetstuk. Hij wist zich tot dusverre voor de UDS-doelen door vele medewerkers gesteund die zich vanaf 1981 voor de 'vulling' van dit systeem hebben ingezet. Inmiddels is de website van het systeem bij Het Utrechts Archief in vertrouwde handen.

Ik dank Jos de Grood voor het delen van informatie over en naar aanleiding van de gemeentelijke inventarisaties van winkelpuien. Jos verwerkte als vrijwilliger bij het UDS en de afdeling Erfgoed informatie uit deze inventarisaties.

Nadrukkelijk wil ik verder ook anderen hier nog bedanken. Voor het enthousiast ter beschikking stellen van foto's (alfabetische volgorde): André Blom, Erik de Geus, Anita Pantus, Jean Penders en Peter Sprangers.

Dank tenslotte aan leden van de werkgroep Historisch Onderzoek van het UMF. Voor het maken van huisnummerplattegronden van de Twijnstraat en het bewerken van HUA-kaartjes: Bert Poortman. Voor het bewerken van enkele van de HUA-bouwtekeningen: Jef van der Elst. Door deskundige reacties van Dominique Vermeulen op het punt van materiaalgebruik van kapitelen ontstond verder een gewaardeerde verdieping in enkele teksten hierover. Dominique vond inspiratie in dit SteenGoed om een editie over winkelpuien in de Voorstraat te maken, erg vleidend ook dat hij hier eenzelfde opzet voor zal hanteren. Mooi dat er opnieuw ruime aandacht voor historische winkelpuien in de stad tot stand gaat komen!

Bijlage – Verdwenen winkelpuien-erfgoed

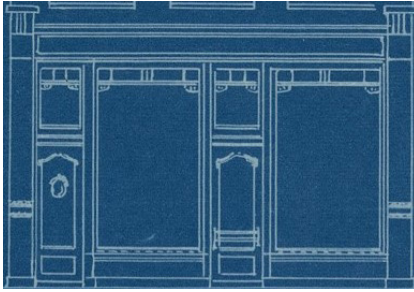
Dit SteenGoed is een samenstelling van nog bestaande historische winkelpuien in de Twijnstraat. De bedoeling is om te laten zien hoezeer deze winkelpuien en de vaak bijzondere ornamenten onze waardering verdienen. Er is helaas ook veel winkelpuien-schoons gesneuveld. Dat kon toen omdat de kennis en waardering minder en de bescherming nog niet op orde was. In deze bijlage krijgt u een - niet uitputtend - beeld van gesneuvelde puien. Om de terugval in schoonheid te illustreren, zou ik er het liefst foto's van de situatie per nu naast zetten maar dan krijg je veel plaatjes van, in mijn ogen, knap deplorabele puien. Dat laat ik dan ook achterwege. De huidige ondernemers achter de bewuste puien treft trouwens geen blaam, het gaat meestal om processen met een opeenstapeling van wijzigingen in het verleden.

Even zijde

Twijnstraat 58

Foto anno 1912 (verzameling Piet Serton; gepubliceerd in Kees Visser: *De Twijnstraat - ...*). In 1933 begonnen de eerste modernisering aan deze 19de-eeuwse winkelpui. Wie weet komt er eens een eigenaar die deze aantrekkelijke pui (waar trouwens een bijzondere bedrijfsgeschiedenis achter zit) laat reconstrueren. Dat is in de Twijnstraat inmiddels door historisch enthousiaste eigenaren met enkele winkelpuien gedaan.

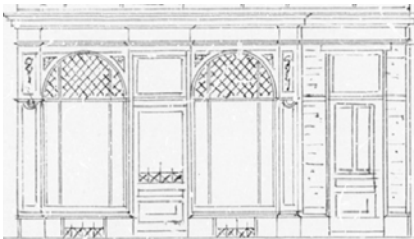
Twijnstraat 48

Bouwtekening van 1916, ontwerp door architect A. de Wilde, situatie grotendeels zo tot de sloop in 1985 (HUA). De in dit SteenGoed vermelde inventarisatie van winkelpuien door Marieke Lenferink in 2009 leverde het gegeven op dat slechts 4% van de winkelpuien in de stad door een architect is ontworpen. Zonde dat de hier opgenomen sierlijke winkelpui uit 1916 is gesneuveld. Zie één van de elementen ervan op pagina 8.

Twijnstraat 46

Bouwtekening anno 1924, door architect B. de Weerd ontworpen (HUA). Dit beeld was grotendeels de situatie tot de sloop in 1985 (toen zat Expert Tolsteeg op nummer 46-48, tegenwoordig zit Jumbo City hier).

Twijnstraat 38

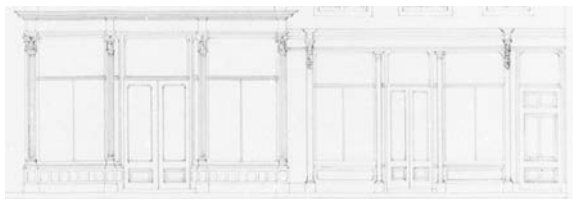
Bouwtekening van 1894, ontwerp door architect I.H.J. van Lunteren (HUA). De huidige winkelpui is "zonder de minste architectonische of historische uitstraling" (gemeentelijk bouwhistoricus Bart Klück).

Twijnstraat 30

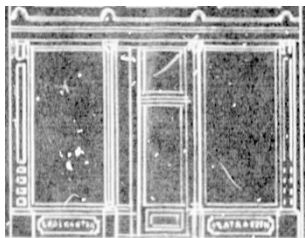
Rechts bouwtekening anno 1867 (HUA) en links foto uit 1906 (HUA). Op de ruit boven de winkeldeur is te lezen 'M.M. van Eijl. Firma P.L. van Dortmund'. 'Van Eijl's Schoenen' zat nog tot zeker 1974 op dit adres, toen was de winkelpui trouwens al drastisch aangepast.

Twijnstraat 24 en 26

Bouwtekening Twijnstraat 24-26 anno 1866, aanvrager Hendrik Anthonie Bosshardt, de bekende en veel in publicaties genoemde manufacturenwinkelier. De panden op een reclamebiljet van circa 1870 van de manufacturenwinkel. Beide winkelpuien vanaf circa 1930 vaak aangepast, nu geen schim meer van wat ze waren.

De panden op een reclamebiljet van circa 1870 van de manufacturenwinkel. Beide winkelpuien vanaf circa 1930 vaak aangepast, nu geen schim meer van wat ze waren.

Twijnstraat 2

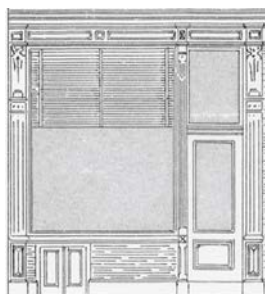
De bouwtekening en reclame zijn van rond 1905 en de foto is van rond 1910 (HUA). Hier bouwde A.J. Maarschalkerweerd en later zijn weduwe successievelijk hun zoon over meerdere diepe panden een groot bedrijf dat bedden, matrassen en wiegen fabriceerde en deed in tapijten, zeildoeken, dekens, behangselpapieren enzovoorts.

Oneven zijde

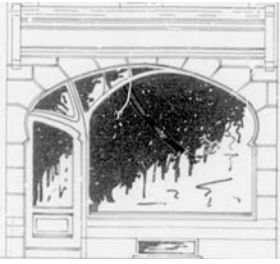
Twijnstraat 77

De bouwtekening is uit 1894 en aangevraagd door weduwe B.H. Gort (HUA). B.H. Gort had hier, vanaf 1859 al, een vishandel die volgens het Adresboek Utrecht 1863 in 'zoutevisch en stokvisch' deed. De foto is uit 1924 (eveneens HUA) toen 'boterhandelaar' H. Rijnveld 'hier 'De Geldersche winkel' runde in 'boter, kaas, eieren en fijne vleeschwaren'.

Twijnstraat 73

De bouwtekening is uit 1895 en de foto van 1924 (HUA). Hier zaten van 1917 tot 1964 Jan successievelijk Wim Wouterse, winkeliers in aardappelen, fruit en delicatessen. Wouterse was de grootste aardappelhandelaar van de regio en vooral bekend van zeer veel advertenties met 'Wouterse's roem, allemaal bloem!'. In 1958 adverteerde Wim Wouterse in het clubblad van DOS en vermeldde dat hij meerdere malen bekroond was op nationale tentoonstellingen. Uiteindelijk waren er naast de Twijnstraat nog vier filialen.

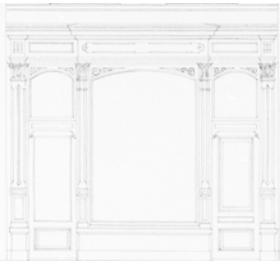
Twijnstraat 69

Links bouwtekening anno 1900, ontwerp door architect A. Diks Rz. namens P. de Gruyter (HUA) en rechts een foto van 1900 (Stadsarchief Den Bosch). Deze winkel van De Gruyter was de derde vestiging in Utrecht, florale (jugendstil-)versieringen waren over de hele voorgevel aangebracht.

Twijnstraat 65

Links bouwtekening anno 1886 en rechts een foto van uiterlijk 1934 (beide HUA), in dat laatste jaar werd de huidige winkelpui geplaatst. Een reconstructie van de 19de-eeuwse pui had plaatsgevonden als de kredietcrisis van 2008 geen roet in het eten had gegooid.

Twijnstraat 55

Links: bouwtekening van 1881, rechts een foto uit 1944 (beide HUA). De ondernemer/winkelier van 'De Olifant' had meer met olifanten dan met winkelpuien, in 1965 sneuvelde de 19de-eeuwse pui. De huidige is werkelijk deplorabel.

Twijnstraat 41

Bouwtekening anno 1882 (HUA), aangevraagd door H. Busch. Deze pui, ontworpen door architect A. de Morie, werd rond 1925 vervangen. De huidige winkelpui mist alle uitstraling die de oorspronkelijke had.

Twijnstraat 37

Een foto van 1903 (HUA, cat.nr. 2561) laat op nummer 37 een soortgelijke winkelpui als die van nummer 41 zien. H. Busch runde van 1860 tot 1915 een winkel in manufacturen op nummer 37. De bouwtekening van 37 is niet vindbaar.

